

PETRITYVITY-HORVÁTH KOZMA
II. RÁKÓCZI GYÖRGY VESZEDELMÉRŐL

Anno 1657. esztendőben Januariusban indula Rákóczi fejedelem Lengyelországra, jó szomszédira, a kik soha sem magának, sem az országnak nem vétettek, sőt a Vaszil Lupul Moldovai Vajda ellen való hadakozásban segítséggel voltak, a mint felyebb irám; az Calvenista s egyszersmind Unitária religionak oltalmazásának, avagy promoteálásának (melynek az Utolsójától felette idegen volt ő Nagysága Erdélyben) praetextusa alatt, s az lengyel királyságot affectálta, melyben követte az édes atyát idősbik Rákóczi Györgyöt, az ki is hasonlóan igyekezett, és a fiának példát hagyott, hogy a mit ő elmulatott, a fia vigye végbe, ő vesztette volna el még Erdélyt, ha az Isten ki nem vette volna az élők közül.

Kevés volt az hazafiai közül, a ki jó kedvvel ment volna arra az országra hadakozni, de a kételenség elvitte a kik a fejedelemhez közelebb jártanak, többire ifiak voltak, az vén tanácsnak becsülete nem volt, ha ki disvadeálta azt az ütközetet, noha olyan alig haladta meg a hármat azok közül, az kiktől kérdés lett felölle. Ezen indulásban Mármarosban Visken tön Rákóczi fejedelem gyűlést, onnét Januariusban hallatlan árvizek között megindulánk, azonban rettenetes nagy hó lön, melyek mind intették volna a fejedelmet a megtérésre, de haszontalanul, által menénk az Preszlepen erős hágós lejtős hegyen, a hol a szekereket csigán eregették le, annak utánna a Becskeden; szálla tul az lengyelországi szélyben Strej nevü mezővárosban az fejedelem, s ott egynehány napok alatt mulata, mivel igen roszul volt, onnét az hegyek alatt indulánk Krakkó felé, utunkban hódoltattuk az városokat, a melyeket rá vehettünk, némelyek mellett csak elmentünk, mivel nem igen becsüllettek, sőt néhun meg is adtuk a táborozásnak az árát, mivel imitt amott ölögetett meg bennünk az ellenség; Kemény Boldizsárt is a fő generál Kemény János egy testvér atyafiát

meglövék halálra egy Támbor nevű városban. Egy darab idő múlva megegyezénk a kozák hadakkal (az kik, és a svédek hittak confaederatiojokkal Rákóczi fejedelmet, hogy meg tromfolják azt, a mit a két nemzettel cselekedett a két Rákóczi György, mivel az öregbik a svédeket (az mint hallottam) az kik a római császár ellen való hadakozásban magok segítségére hívták volt, egy olykor odahagyta, amannak hira nélkül megbékélvén, és componálván ő nagysága a római császárral a magyarországi jószág felől; az ifiabb Rákóczi György pedig a kozákok ellene hadakozott Moldovában, az mint felyebb iráni, a kikkel noha megbékélt volt, de tamen sedit alta mente repostum, és így nem tartotta azt meg, a mint szokták mondani: egyszer megbékélt ellenségednek ne higy, s nem is volt szüneti az égetésnek, nem volt szükséges tudakozni, merre jár a kozák had, megismérte akárki a tüzről és füstről, megmutatták azt, hogy közel laknak a tüzzel pusztító tatárokhoz. De mi sem sokára megtanulánk a kozákoktól, mert nyilván [nyilván] irom, hogy kevés szállásomból mentem ki, a hol azt nem láttam, hogy füstöt vetett a falu; irhatom azt lelkem ismerete szerint, hogy én kezem s akaratom mián egy ház is el nem égett. Voltak ez lengyelországi táborozásban több kártételek is, nem kedveztenek itt az özvegyeknek, nem az árváknak, nem az Isten tiszteletére rendeltetett helyeknek, s azokban levő eszközöknek, kikeresték abban az országban a föld gyomrából az aranyat, ezüstöt, ki a szegénységnek elrejtett kicsin portékáját; de a mi rettenetesebb volt, nem kedveztenek ott a holttesteknek, kikeresték, hányták, fosztották, sőt az elsenyvedt és porrá lett halottaknak hamvakot megrostálták, hogy a mi aranyat, ezüstöt, drága követ kaphatnak közte; meg kinzották az embe- reket, a kiket kaphattanak, hogy afféle elrejtett egyet másra vigye az kóborló hadat. Nem volt ettől üres senki is, se feje- delem, se generál, se ur, se fő, se nemes ember, mert ha magok nem cselekedték is azokat az rossz dolgokat, de az olyan rosz uton keresett jónak örömet szállást adtak, ha ingyen nem kaphatták, pénzen is megvették. Gyulaffi Iyászlót hallottam, hogy egyedül találtatott, a ki részes nem volt az ilyen vásárlás- ban, sőt egy darabig, a hol gazdát talált Lengyelországban pénzen élődött. Én magam is nem mentem magamat, hogy telyességgel üres lettem volna a praedától (noha kegyelmes bírása szokott lenni ember magának) mert egy szegény gazdám vala egy faluban, a kinek holmi ruhácskáját rejtek helyéből szeme láttára kiása- tám, és részeltetem magamat véle. Annakutánna ismét Krakko

városába kijárván hódolatni, akkor is egy szegény embernek holmi portékáját elvettem vala, mely dolgokon mostan is fáj a lelkem, és ha azon embereket valaha megkaphatnám, tiz annyival contentálnám, az mennyit tőlük elvettem. Ezen kívül alig emlékezem rá, hogy praedáltam volna, azonkívül a mit ennem s innom (noha az italnémü, ugymint a bor igen szük vala) kellett magamnak, szolgálimnak, lovaimnak. Vettem volt azért egy kevés ezüstöt is pénzemen, melyből Krakkó városában egy lóra való kantárt, szügyellőt s farmatringot csináltattam vala, melyet Kemény Simon ur kívána el tőlem, s ma is oda vagyon, nem lett szerencsém ez bitanghoz. Könyveket szerzettem vala ugyan felesen, de azokat is Krakkóban egy lengyelnek adtam, mivel nem volt szabados kihoznunk, hanem hármat hoztam vala el, azokat is egy dominicanus pápista pap válogatta vala praedált könyveim közül ki, ez azt irta vala rájok, hogy ő adta őket.

Nincs szándékom, hogy a mely dolgokban nem forgottam, azoknak leírásában szorgalmatoskodjam, mindazonáltal, hogy a ki írásmat olvassa, nyilvánban által érthesse, s láthassa a dolgot, röviden tészek arról emlékezetet, mi alkalmatossággal ment bé Rákóczi fejedelem Lengyelországban, azt is csak ugy amint én érthettem.

Az svécz [svéd] király már annakelőtte egynehány esztendőkkal hadakozván a lengyel király Joannes Kásimirus ellen, egykor éppen által jött volt az országán Krakkóig, melyet per deditionem megvévén, collocálta belé bizonyos praesidiumát, melyet ott hagyván, maga fordult más felé, annakutánna az lengyelek megszállván Krakkót, sokáig obsidioban tartották, mely mián nem kevés szorulás és éhség volt a városban. Az svécz királynak másfelé lévén distractioja, nem eliberálhatta praesidiumát az obsidio alól, hanem confoederált a kozákkal, és Rákóczi fejedelemmel, s azokat invitálta Lengyelországba, hogy Rákóczi fejedelem a székbe üljön bé, Krakkót is kezébe bocsássa a svécz. Erre nézve bément Rákóczi György, melyet bizonyosan meghallván a Krakkó alatt lévő lengyel tábor, szinte már midőn deditiora fogtanak volna kevés idők alatt menni a svéczek, elmentenek alóla, nem akarván magokra várni Rákóczi fejedelmet. Amazok látván, hogy a tábor elszállott a város alatt, egy idő mulva végére menvén, hogy a Rákóczi fejedelem jövetelének hire szállította el onnét a lengyeleket, kijövének Rákóczi fejedelemhez, s invitálták Krakkóba. Elmenvén bizonyos számu hadakkal a fejedelem,

nagyobb része az hadaknak Kemény Jánossal a generállal elmarada. De e közben megértvén bizonyosan a lengyel respublica, és királya Rákóczi bemenetelét, conugiált a római császárhoz, kérvén azon, interponálja magát, s egyeztesse meg Rákóczi fejedelemmel. Enged a római császár a kivánságnak s elküldé Lengyelországba a kancelláriussát Szelepcsényi Györgyöt; Rákóczi Györgynek hitese apját Rákóczi Lászlót, a kivel csaknem egy testvér volt, és Homonnai Györgyöt, a kinél senki nagyobb tekintetben nem volt Rákóczi fejedelem előtt az magyarországi urak közül; de azok minden haszon nélkül mentenek vissza, noha az oblatiok azok által az lengyel respublicától és királytól nagyok voltak, az mint hallottam. Bemenvén Rákóczi fejedelem Krakkóban, nagy solemnitással excipiáltatott, és midőn a krakkói várban az király házainak piacán le akart a lováról szállani, az egész krakkói tanács láttára hanyattá esett (az mint hallottam, mert magam akkor ott nem voltam). Süvegében lévő aranytoll kettétörött. Nagy jel volt jövődő szerencsétlenségire. Két napok alatt mulatván Krakkóban Rákóczi fejedelem, első napon volt a svéc generál Paulus Vitz vendégségében, másod napján ő maga vendéglette a svéc generált, s több svéc officéret, harmadnapján kijött és érkezett közinkben a Kemény Jánossal levő táborban husvét szombatján, a honnét husvét napját sem ülhattük meg, hanem elmentünk. Egynehány napok alatt menénk egy Opatov uevü mezővároshoz, a melybe maga a fejedelem udvara népével beszálla, mi a mezőbe ott. egynehány napok alatt mulatánk, és onnét menénk Csmelov nevü mezővároshoz, az hol vala egy vár is, melyet mig mi odamentünk, a kozákok hitre megvettek, és a benne valókat jobb részint levágták. Itt jó ideig mulatánk. Egykor [ekkor] hire jöve a svéc király jövetelének, az egész vármegyéből egy zászló alá válogatván bizonyos számú elsőbb rendü személyeket, kiknek előljárójává Bethlen János téteték, ismét több zászlók is az hadnak színével, kiméne a fejedelem a városból jó köz földre, és ott megvára a svéc királyt, a ki noha nem sok, de rendes s erős mint egy tiz vagy tizenkét ezer fegyverfogható emberekkal, szép lövészerszámokkal megmustrálta magát, szemben lón a fejedelemmel, amaz szekérben, ez lovon ült, de a kézfogásra mindenik leszállott, midőn meg volna ez, vivé a fejedelmet a király a maga hada megnézésére, és onnét megtérvén, menénk a Vizla mellé, egy mezővárosba, oda szállván a svéc király is, a kivel ott mulata a fejedelem két vagy három nap, s onnét visszamenénk Csmelov nevü városban, az hol a magyar tábor

volt. Hallottam, hogy svécz király annál a városnál köttette volt által a Viszlát, és az maga és a fejedelem hadát ott költöztette által. A svécz király a fejedelmet két szerszamos felöltöztetett lovakkal ajándékozta meg a maga szállásán. A fejedelem is meg akarván adni a kölcsönt, vendégségben hívta a királyt Csmelovra, és a vendégség közben két felöltöztetett lovakkal ajándékozta meg.

A míg a svécz királyhoz jára a fejedelem, s én is ő nagyságával, az alatt Küküllő vármegyebeli egynehány lovasok zsákmányra kimenvén, drága sok szép aranyas, drága köves marhákat, papi öltözeteket hoztak a táborra, melyhez hasonló zsákmánylás nem esett az egész akkori hadakozás alatt, nem volt semmi részem benne, hanem a felyebb megirt ezüst, és egy latnyi selyem.

Ez táborhelyből küldé vissza a fejedelem Bethlen Jánost bizonyos számu magyar, német és szemény [oláh] hadakkal Krakóba, hogy a svecustól kézhez vegye Krakkót, és a fejedelem számára foglalja; elvitt fejedelem parancsolatjából engemet is, noha nehezen vettem rá magamat és menénk vissza hálni Opatov nevű mezővárosba, a holott én a templomba menvén néhányad magammal, egy koporsót találtam ott, melyben egy holttest volt, akkori halott, s uj volt a koporsó, hihető el akarták temetni, de a mi oda menetelünk gátolta meg. Ez városban megegyeze Bethlen János a svécz generállal, felyebb megirt Paulus Virtzel, a ki Krakkóból kijött volt az urához, és ismét visszaküldetett oda. Együtt mentünk Krakkó felé, és utunkba menénk egy Páncsova nevű mezővárosba, a melyhez ragadva vala egy vár, melyben svecusok voltak. Ez várat resignálá a fejedelem praesidiuma kezébe a generál, de nem sokáig birta; mivel a mint ide alább meg lészen irva, eljövén a római császár segítése az lengyel királyhoz, kiüzték avagy inkább fogták a magyarokat belölle, s a várat elfoglalták a lengyelek számokra.

Mi onnét egyenesen mentünk Krakkó felé, s harmad vagy negyed napok alatt oda jutánk. Mentünk bé a városba 27. Aprilis, és midőn valami ügyvel bajjal szállásra vettük volna magunkat, mivel a város birája szállást Bethlen János urnak nem akara adni, hanem találtaték egy ugyan bíróságviselt magyarul tudó, tót nemzetből álló Trizniker Pál nevű emberséges ember, a ki mint olyan háboruságos időben, kedvét akarván az ujonnan oda rájok ment hadaknak generáljának keresni, ő maga hívá oda házához Bethlen Jánost és ő kegyelmével együtt én is, ugy mint a kit secretáriussának (az mint ott hivtanak) vitt vala

el magával, azon embernek házához mentem szállásra, és azon ember engemet fiának fogada, és mindaddig, míg azon városban voltunk, a fogadott fiúságot fenntartotta, kötelezett atyását rajtam hűségesen megmutatta, valami háza táján volt, megtagadva tőlem nem volt, melyek mind szeretetének jelei voltak; de én mégis félelmes voltam mivel mi magyarok ellenségi voltunk annak a helynek, noha köztök és velek laktunk; de midőn a városból kijöttünk volna, per pacificationem végbe ment, s ide alább megirandó compositio által, akkor elhittem az én atyámnak hozzám való jó affectusát, s tökéletességét, mivel az utra praebendával készített, könyvezzve bocsátott el, Isten ő szt. Felsége az idegen helyen is így támasztott s adott nekem jó akaratot. Krakóban elegy laktunk a svédekkel, csatákra hódoltatni elegy jártunk, a mi közönséges jövedelem jöhetett, azt a svéd generál Rákóczi fejedelem számára engedte, de a városok és a várbeli directiot, az helyre vigyázását, és a praesidiumnak való dispositiot magának reserválta, egyetértvén mindazonáltal mindenekben a magyar generállal Bethlen Jánossal.

Voltanak erdélyi becsületes emberek ott Bethlen János directioja alatt: Barcsai Gáspár volt minden lovas hadaknak kapitánya. Mezei lovas hadnagyok voltak Szoderai Mihály és Janai Mihály (ezt a golyóbis nem járta meg, de ha mikor megtalálták löni, elfeküdt benne néha harmadnap, s néha több napokig, annakutánna azért ugyan lövés mián veszett volt el, midőn Rákóczi fejedelem a törökökkel a lippai szorosnál megverekedett volt, hihető hogy elfelejtette volt akkor az orvoságot.) Székely lovas és gyalog hadnagyok voltak ezek, a mint rá emlékezem: Nagy-Ajtai Henter Péter, Udvarhelyszéki Lajos István, Csiki Bors Tamás és Ferencz. Magyar és szemény gyalog kapitány volt Csegezi Tamás. Német gyalog kapitány vala Konrád nevü emberséges jó experimentiájú ember. Voltanak ezeken kívül is magyarok, a kik bizonyos zászlók alatt nem voltak, úgy mint Gillányi Gergely, Ibrányi Mihály, Makai Mihály, Pap János, Vajna Sigmond, Török János, Répás Márton s többeken is, a kik eszembe nem jutnak.

Ott mi békességesen és nyugodalmasan laktunk egy darab ideig; a mikor kedvek volt a generáloknak, bizonyos számú hadakat kiküldöttek, és két éjszaka, s egy nap néha tovább, néha kevesebbé kóborlottunk, az kik hódolni nem akartanak, vadásztuk, fogdostuk, az városba bévítettük, és mind addig ott tartottuk, míg azon falubeliek behódoltanak; úgy gon-

dolom Krakkó körül mindenféle három három, vagy négy négy mértföldnyire, talán tovább is be volt az egész vidék hódolva.

A lengyel király és mellette lévő némely pápista emberektől való féltökben, kik az unitária religiot üldözték Lengyel országban, voltak Krakkóban becsületes nem ulolsó renden lévő unitárius emberek nagy s szép frequentióval, kiknek papjok volt akkoron Jonas Schlichtingius és Stanislaus Lubienecius, secularis emberek sokan gyönyörű emberek. Pünköszt napján Stanislaus Lubienecius deákul praedikállott nekünk, s urvacsoráját is osztott.

A svédekkel in genere elég jó correspondentiónk volt; az várfokon, kapukban elegendőleg strásáltak a magyar és svéc hadak, mindaddig, míg reánk szállák a várost, mert akkor egy éjjel a generál és magyar gyalog kapitány hire s akarattján kívül a magyar gyalogokat mind kilopák a vár fokokról, maradott csak a német gyalogság és a zöld puskások (kiknek hadnagyok vala Makai Tamás nevű ember) az városba Krakkóba, nem is volt csuda, hogy Rákóczi fejedelem gyalogit külön helybe vitték a svédektől, mivel már a magyaroknak békességek volt a lengyellel, és annak segítségével a római császár hadával, az svédeknek pedig nem volt, s a svéc generál mint tanult vitéz ember nem akarta, hogy a két féle had őrizze a kapukat, és városokat, volt csak az iránt vétek az dologban, hogy a magyar generál hire nélkül cselekedte volt a magyarok kivitelét, de abban is azt akarta hihető elkerülni, hogy valami zürzavar ne induljon az dologban. Ez Bethlen Jánosnak s több tisztviselőknél új és rossz dolognak látszott, midőn megtudódott (mert éjjel vitték ki az gyalogokat, reggel mint egy flöstköm tájban tudtuk meg, azt is, hogy az Bethlen János szállásának kapujában, és ebédlő házában ajtajában azelőtt magyar, német és szemény gyalogok szoktanak vala vigyázásnak kedviért az német és svéc szokás szerint állani, s egykor hát svéczek állanak), mire vélni az dolgot nem tudták, féltének attól, hogy arestálni akarják az generált, mely dolog felől tölem izene Bethlen János az svéc generálnak ilyen formában, hogy nem tudja mire vélni, hogy az ő ajtaját, kapuját svéc állja, és az Rákóczi fejedelem gyalogi kivitettek volna az városból, netalán arestálni akarja őtet az svéc generál (mint-hogy volt is olyan vélekedésünk, hogy netalán ha el akarnánk is jöni onnét, el nem bocsátanának magok mellők az svéczek). Azt felelé az svéc generál, hogy nem az ő akaratjából lett az,

hogy svécz gyalogokat állítottak az kapujába Bethlen Jánosnak és ajtajára; sőt a mely officér azt cselekedte volt, előhivatván, igen megpirongatá, s azt izené Bethlen Jánosnak, hogy ő nem bánja a maga szállására szintén annyi gyalogot szállítson, valamennyit akar, azon busulásra ne induljon, hogy a várfokokról kivitette a gyalogokat, mert nem jó kétféle hadnak őrzeni a várost. Meg csendesedék Bethlen János e választételén.

De eltértem itt egy kevésbé a rendszerént következett dolgok mellől, visszatérek; mivel a város és minden czejtházak [hadiszertárak] a svécz kezében voltak, a magyar hadakat, kiváltképpen a gyalogokat megmustrálák, és valakinek rossz puszkájok volt, azok helyébe mind ujjakat adtak, rakott czejtháza lévén a városnak, a melynek noha a javát, frissit a svédek eltakarították volt, mindazonáltal a mi oda menetelünkör is elég fegyverek voltak benne, mind régen ott állott, s mind a svédek odamenetekör a város népétől elvett, és a czejtházban bérekott fegyverek.

Itt írhatok jeles dolgot, melyen nem láttam, hanem bizonyosan hallottam. Midőn a, svécz király Krakkót megvette, szállotta, pedig még maga személye szerént, és Casemiria nevű várost (mely a Vizla között, és Krakkó mellett vagyon; úgy látszanak mintha egy város volna, de meg vagyon különözve mind fallal, s mind a vízzel, a mely a két város között foly) pusztán hagyván a lengyelek, és benne lakó zsidók, belé szállott a svécz király egy rész hadával, a hadának más része Krakkó városát vítta, melyet egynehány napok alatt per deditionem megveve, olykor, a mikor bő néppel és éléssel teljes volt (az mint hallottam) midőn Krakkó kezébe ment volna, maga is megjárná a várost, és annak hozzája ragadott várát, bément több dolgai s járási közben a várban lévő, s király házaihoz ragadott templomban, melyben szokták temetni a királyokat, és ott találta a tizenkét apostolnak ezüstből kiöntött képeket, az Ur Krisztus képével, mely feszület formára volt kicsinálva (ezt magam is láttam ott egy oltáron) és kivitette (az említett feszületen kívül) a többit, s mondotta, hogy ezek a széles világra ki voltak bocsátva s itt megrekesztették őket, azért: «Tollite illos, et mittite in Universum mundum», kivitték s tallérokat vervén belőlök, kibocsátották a széles világra. Ezeket más relatiojából irtani. Midőn mind várát és várost eljárt volt, azon nap nem is ett ott, kiment belőlök, és hagyta egy generálissát benne, mint egy öt ezer emberével (a mint mondották),

maga elment onnét, és időjártára azt a generált elhozatta onnét, és küldötte avagy hagyta helyébe a megemlített Paulus Virtzet, a ki eredetére nézve molnár fia, de virtuosus, tanult hadiállapotokban, várak munialásában, ellenkezéseknek rendelésében, és egyéb hadi requisitumokban igen expertus és prudens, s egyébaránt is humanus ember vala. Ez két generálnak nem tudom melyike csinált ilyen mesterséget, látván, hogy ő náloknál sokkal számosabban volnának a városban levő lengyelek, mindenféle rend, s tartván a pártütéstől, minthogy az, ha arra való ember lett volna közöttök, a ki felinditsa a többit, meg is lehetett volna megparancsolta, hogy minden ember harmadnap alatt minden fegyverét hozza elé, és vigye a város czejtházába, egyébiránt, ha harmadnap mulva valaki házánál nyilván, vagy titkon fegyver találtat, felakasztatja. Szót fogadnak a város népei, s igen s sok sokféle fegyvert hordanak elő, harmadnap mulva küld a városban, és rejtékhelyben kerestetvén fegyvert, egy háznál találtak, a mely háznak gazdáját felakasztatja, melyet látván a város népe, csaknem még annyi fegyvert hord elé, a mennyit annakelőtte eléhozott volt. Ezt látván a svécz generál, fejszéket is, ásókat, kapákat nyársakat úgy elszedetett tőlök, hogy három négy házak közül egynél hagyott egy fejszét, egy kapát, és egy nyársat. Csuda dolog, ez cselekedetivel mint elijesztette őket. E mellett ez is egyik mestersége volt, soha másutt való öszvegyüléseket meg nem engedte, hanem csak a tanácsházba, mely szintén a maga szállása előtt volt Virtznek oly helyt, az hol öszvegyült minden nap a várfokon vigyázókat felváltó gyalogság, mely tizenkét órakor szokott vala lenni.

Paulus Vartz szállása előtt huszonnégy, avagy huszonöt faltörő sugár ágyuk, hosszú és rövid taraczkok, seregbontók, mozsárágyuk voltak minden készségeivel.

Felyebb megemlített várbéli templomban kétszer voltam, ott régtől fogván oda temettetett királyoknak különb különb monumentumokat láttam, minden királynak a temetése felett a maga képe márványkövekből ki vagy on igaz emberformára faragva, minden temetésnek különkülön rekesze van, rézrostélyos ajtókkal és rostélyokkal vagynak megkülönböztetve. Egy franciscanus barát volt ez templomnak őrije, s azt mondotta, hogy Báthori Istvánnak, a ki lengyel király volt s ott temettetett, a temetése felett az égő gyertya el nem aludt, mióta eltemették, és mindkétszer mikor ott voltam láttam. Nem is csuda, mivel ez király a lengyelek felháborodott állapotjokat lecsendesítette, és jó karban állította volt, melyben

nyugodtak mindaddig, míg Joannes Casimirus a mostani király változtatott, és ennek idejébe kezdődött régi jó békességek felbomlani. A lengyeleket Báthori István, míg jó karba állította, dolgokat fenytékben tartotta, de midőn eszekben vették magok is a lengyelek (az mely nemzet egyébaránt ambitiosus) hogy nincs károssal amannak keménysége, obediensek voltak neki mind haláláig, a ki felől, midőn megholt volna (azt mondják) hogy mondták: «Aut nobis nunquam fuisset natus Stephanus Báthorius, aut nunquam obiisset.»

Ezekközben Rákóczi fejedelem a svéc királyai és mellette lévő hadakkal ment Varsoa felé, a melyet is per deditionem megvettek, de semmi praesidiumot benne nem hagytak, onnét mentek Brescia [?] nevü város alá, azt is megvén per deditionem Gaudi András nevü német officért bizonyos számu magyar és német hadakkal ott hagyta, onnét elmenvén egy idő mulva a svéc király elhagyta a fejedelmet, és hazafelé indult, hagyván bizonyos számu hadat egy officérral együtt a fejedelem mellett, az ki is egy ideig a fejedelem mellett lévén, az is okot keresett rá, miképpen állhasson el a fejedelem mellől, s el is állott, követte az urát, már Rákóczi fejedelem maradván csak a kozákokkal (a kik megbecsülhetetlen sok praedával megterhelődven, azok is házokhoz kívántanak menni), visszafordultanak oly tanácskozással, hogy Krakkó városa felé jöjjenek, ekkor a lengyelek megértvén, hogy a kozákság hazafelé kívánkoznék, s mind két fél hadak megunván a sok kóborlást, s meg is lévén töltözve sok nyereséggel, gyülekezni, és a tábornak érdekelni s nyomozni kezdék. Az elunatkozott kétféle had ottan hamar rémulést téssen, és midőn a Viszla mellé jutottak volna visszatért utjukban, ott is sokat vélekednek, mely felé menjenek, a fejedelemnek s mellette lévő uraknak a tetszett, hogy Krakkó felé jöjjenek, hogy onnét ha kívántatnék Munkács felé hamarabb kijöhetnének Lengyel országból, nem akarja azt a kozák, hanem ő Moldova felé javálja, hogy a fejedelem menjen, azt is azért, hogy ő hamarabb érhesse hazáját, s addig még is legyen kíséző társa. Nem tud mit tenni a fejedelem, enged amaz kívánságának, és a Viszlán nagy veszedelemmel, sok ember kárával, mint olyan megtébolyodott had, által költöznek, a kiknek kalauzzok lesznek a kozákok, egyenesen a magok lakok felé vezetik, eleget: zugolódnak a magyarok, de haszontalan. Ezalatt a lengyelek hol előtt, hol hátul, hol oldalfélt csapkodják, érdeklük a futófélben lévő tábornak, a kik imitt amott hagyton hagyták a terhelt szekereket, a mely mind szivet adott

a nyomozó hadaknak. Volt ez boldogtalan utjokban kimondhatatlan nagy szüksége a kenyérnek, azt beszéllették a szegények, a kik ez nyomorék hadakozásban jártanak (mert magam ott nem voltam, hanem Krakkóban), hogy Podolya tartományába mentenek által, és ha a cseresnye nem táplálta volna őket, a mely rendkívül való bővességgel volt a táboron, éhen holt volna meg nagyobb része a hadaknak. Midőn így nyomorogtanak volna nagy sok időig, és menten mentenek volna elől a kozákok, minden várakozás nélkül, látván a fejedelem, hogy mindenképpen veszedelemben forogna, megizeni a kozákoknak, hogy ne menjenek olyan sietve, hanem harcoljanak meg a lengyelekkel, de azoknak a hetmannyok megizente, hogy ő néki semmiképen arra nem volna ereje, hogy alattvalóit tartóztathatná, és a harcra erőltethetné, mivel immár elunatkoztanak volna az hadi sanyaruságtól, hanem a fejedelem is minden hadával mene oda Kozákországba, ott mind magát, s mind hadát pihentetné meg, reficiálná, mivel ott kenyeret s mindenféle egyéb praebendát bőven kaphatnának. De ez nem tetszett a fejedelemnek, sem a mellette lévő hadaknak, hanem megállapodnak, és a kozákok elmennek a praedával békével hazájokba. Így tromfolá meg mind a svécz, mind a kozák a két Rákóczi fejedelmeknek rajtok tett injuriájakat. De a mi ezeknél nehezebb lőn a fejedelemnek, a maga hada is nem üres a zugolódástól, noha elég nyereségök volt abban az országban, úgy hogy minden gazdagsággal a legalább valóig teljesek voltak, mindazonáltal megunatkozván, és elsanyarodván az hosszas veszedelmes, és éles nélkül szükölködő táborozástól, s látván, hogy mind svécz, s mind kozák hadaktól elhagyatott a fejedelem, s mind pedig azt, hogy a lengyelek mindenütt érdeklik őket, és az utolját, vagy a mely részét a hadaknak megcsapják, más része meg nem segélné, hanem kiki csak megyen, és a mint gondot viselhet magára, csak azon igyekszik, teméntelen minden felől dolgok, ráizennek a fejedelemre, hogy ő nagysága ne mulasson, hanem menjen vélek együtt haza Erdély felé, mert ők nyilván nem várakoznak, hanem csak elmennek, valamint mehetnek, Hiszed-é, hogy micsoda busulásban lehetett a fejedelem? Kéreti őket, ne hadják oda, menjenek Krakkó felé, ott az ott lévő magyar és svécz nyugodt hadakkal egyezzenek meg, és ha a szükség úgy fogja kivánni, ott megharczolhatnak az ellenséggel, ha pedig a harczhoz kedvek nem lészen, a városban, és város mellé szállhatnak, s megnyugodhatnak, s ott úgy tractálhatnak a

lengyelekkel, a mint akarnak, és onnét békességesebben mehetnének ki az országból haza felé. Erre inteté őket, sőt fenyegetéssel is izen rájuk. De semmit nem fog; egy része a hadának elindul, kicsiny héjja, hogy mind elmennek, a nagy rendeket a fejedelem, imezek az alattok valókat sok s csendes szókkal marasztják, de ugyan mégis egy része csak elmégyen Moldova felé, a kik egész az Erdély felé való havasig békeségesen menvén, utánnok küldött a fenn meg irt Stephan vajda, a Rákóczi fejedelem creaturája, s jobb részét levágatja, igen számosan [azaz kevesen] szaladtnak csak el, ugy volt annakutánna az hire, hogy a fejedelem kéréséből cselekedte.

A fejedelem a mellette maradott reménytelenségben lévő haddal marad nagy vélekedésben, már minden segítségétől, kik Lengyelországban onszolták vala, sőt a maga országabéli hadaknak is egy részétől elhagyatott, ellenben a lengyel hadaktól minden szűnés nélkül ostromoltatott, nem tudva hova fogni, hanem tractába indul a lengyelekkel, s meg is békéllik, de kénytelen békességgel, bizonyos conditiok alatt, melyeket hallottam, de nem láttam, igér bizonyos summát az respublica marschalljának Georgius Lubomirszkinak, a kinek jószágán esett nagyobb részint az hadaknak pusztítása, mely summáért kezeseket hagyott Apaffi Istvánt és Gyerőffi Györgyöt, a kik azon marschallnak Lanczud nevü várába vitetvén 1657. esztendőben juliusban, ott tartattak fogva 1667. esztendőben novemberig, mivel soha Rákóczi fejedelem a megígért summát, ugymint egy lengyel milliót, meg nem küldött érettek, hanem elunván a sanyaru rabságot, a magok pénzekkel kellett kiváltani magokat.

Ez idők alatt más felől is nem szünt a lengyel boszut tenni Rákóczi fejedelmen, mert Munkács felé kiütvén, a fejedelem jószágán ott Munkács körül igen nagy égetést, pusztitást, a hol kaphattanak embereknek levágását cselekedtenek. Melynek hire és félelme az egész Magyarországon le a Tiszáig, és onnét bé Erdélybe annyira elhatott, hogy noha sok ellenség és pogányság fordulta meg egynehány izben Erdélyt (a mint ide alább meg lészen irva), de ahoz hasonló futás nem volt, mert a mint az idehaza lévő emberek, s magam atyámfiai igazságosan beszéllették, sokan mindeneket házokban hagyták, és csak magoknak nyerhessenek szabadulást, gyalog is a futásra adták magokat; ezt pedig nemcsak az alja cselekedte az embereknek, hanem alkalmas renden lévő emberek. Ez is egyik jele volt a több több Erdélyre következő veszedel-

meknek, midőn ellenséget sem láttak s mégis futottak előtök. Irhatom azt bizonyosan, hogy az én házamnál, noha sok izben kellett pusztán maradni hol egy s más rendbéli ellenségek járása miatt; de egyszer is annyi kár nem esett, mint akkor, nem ellenség, hanem a falu népe mián.

A lengyelekkel lett tracta után megindul Rákóczi fejedelem, és kevesed magával ezen ut felé megyen, melyen bément volt Lengyelországba, kalauzt fogad, a ki mentül egyenesebben vigye Mármaros felé. Kemény János az hadnak nagyobb részével elmarad, egykor [ekkor] hirt visznek Rákóczi fejedelemnek, hogy a tatár chám sok ezred magával nem messze volna, a ki minden bizonnal azért jőne, hogy el rabolja magát, s minden hadát, mely hirre nézve annálinkább sietteté utját, ugy hogy igen kevés nyugodalma volt magának, és vele lévőknek, mig ki nem jőhetett abból az országból, nem is pihent meg semmit, valamig Mármaroson által nem jött.

Kemény János is a fejedelemtől elválása után harmad vagy negyednappal az elmaradott haddal megérti a tatár chám jövetelét, de bizván abban, hogy a lengyelekkel (a kik hivaták volt a magok segítségére a tatárokat) már békességek volna, avagy ha telyességgel azzal el nem fordíthatná is a mellette lévő hadról a tatárokat, tracta és fizetés, melyre elégségek volt, mivel mindannyi szorongás és nyomoruság után is tele erszénnyel voltak, a mint érttem, nem indul sietve a fejedelem után, hanem egy sánczban vervén a hadát, mely sáncz háta megett egy nagy tó volt, megvárja a tatárokat, a kik elérkezvén egy vagy két nap az előljárójával ellenkeztenek, a mint lehetett, de maga a chám elérkezvén, Kemény Jánost a tractára kihivatja, s azonban a sáncznak vivására esvén az egész tatárság, egy ideig vitézi módon őrzötték a sánczot, hanem a személyek eláruván a magyarokat, kiszöktenek a tatárokhoz, a kik utat nyitván, a sánczon berohantanak rajta a tatárok, és egyig mind elfogdosták őket, a kik magokat megadni nem akarták, levágták, és így mindenestől fogva valakik a fejedelemtől elmaradtnak azon egy nap, ugmint ultima Julii, pogány kézbe estenek ritka példára, mert innét csak egy hirmondani el nem ment. Így szokta az Isten megszegyeníteni és a felfuvalkodott királyok és fejedelmekért büntetni az ország népét. Hiszed-e micsoda füllel, s lélekismérettel hallgatta azt meg Rákóczi fejedelem, és azok, a kik tanácsi voltak a lengyelországi hadakozásra? De nem lett ebben még vége az erdélyi nyomoruságoknak és romlásnak, hallj még ide alább retteneteket,

melyekhez képest úgy tetszenek: ezek eddig csak bánatot indító, nem derék sirásra és szomorúságra ingerlő dolgok voltak, meglátod ezentúl édes szép hazánknak szabadsága mint romlik, bennevaló minden renden lévő s idejü emberek mint vágattatnak, raboltatnak, egyik fejedelem a másikat mint üldözi, világból kivégzi, erős végházait, s azzal együtt tartományait mind elveszti, és több kibeszélhetetlen alkalmatlanságokat.

Rákóczi fejedelem Máramarosból magyarországi jószágában menván, ott nem sokat mulat, Erdélybe Szamos-Ujvárra bejő, s ott megállapodik, és ad primum Septembris az országot közönséges gyűlésben oda hivatja.

A lengyelekkel való tracta végbe menván, melynek egyik punctuma az volt, hogy Krakkóból a Brestyéből oda telepített praesidiumát Rákóczi fejedelem kivigye, hozzánk Krakkóba maga kezével irt levelével küldé a fejedelem Kalota-Szt-királyi Sáfár Péter nevű udvari katonáját, a ki elsőbben a lengyel király Krakkó alatt lévő táborára vitetvén, onnét küldötte bé a levelet, megizenvén szóval is, hogy a fejedelem és lengyelek között a tracta végbement volna.

Hogy pedig megérthesd micsoda hada volt a lengyel királynak, kevés szóval megírom: Midőn a lengyel király és respublica a római császár követei által végben nem vihették volna Rákóczi fejedelem előtt azt, hogy kimenjen az országból, sollicitáltak annakutánna több segítséget, nem is frustrolódtanak meg benne; mivel eljövén a hadakozásra alkalmas idő, ugymint a nyár, elküldötte négy generálját, Hatzfeldet, Monte Cuculit, Desonchest, Sporkot feles erős haddal a római császár a lengyel király mellé, a kikkel megegyezvén augusztusban, megszállák Krakkót és Kasimireát, és a mig a mezőtőlünk el nem vették erős és dicséretes ellenkezések voltak mindkét részről, úgy hogy a magyaroknak a svédek előtt azon ellenkezések nagy becsületet szerzettek, midőn látták, hogy vitézi módon, és ő nekik reménységek felett viselték volna a magyarok magokat az ellenkezésekben. Egy ideig lőnek csak ellenkezések, egykor csak nem töviben szállának a német hadak az városoknak, és Kasimireát, a felől az hegy felől, a mely azon város mellett vagyon, lőni kezdék erős faltörő ágyukkal, tiz vagy tizenkét öl falat le is rontának földig, oly véggel hihető, hogy ostromot ott tegyenek ellenünk. Belől ellenben sokféleképpen muniálták az helyet az ostrom ellen; voltak újabb újabb találmányok, melyekkel az ostromlókat, ha ugyan

eljönnének, meggátolnák, nevezetesebb és nevetségesebb volt ilyen: egy falka abroncsokat vékony madzagokkal kereken ugyan, de keresztül kasul öszveköttették jó hosszacskán, mely arra való volt, hogy az ostromlóknak az nyakokban vessék ki, akár elé, s akár hátra vetették volna ki nyakokból (noha az is nehezen lehetett volna, mivel olyan állapotban nem igen vagyion ideje embernek, hogy egyet érthetett volna a kivetésben, lévén egyéb dolga is), vagy másoknak esett volna nyakokban (kiknek hasonló bajok lett volna, mint az elsőeknek, et sic consequuntur) vagy pedig ha elejekbe esett volna, s nem nyakokban, ugy is ha belé léptenek volna, nehezen s nem is mehettek volna elő dolgokban; két nap s egy éjszaka lövék, törék a falat, s egykor beléhagyák, mire vélni nem tudtuk, hogy sem ostromot nem tesznek, sem nem lövének tovább. Egykor béküldék a Rákóczi fejedelem levelét, de az emberét nem, ira a lengyel király marschalja is a fejedelem levele mellett egy levelet, melyben irta vala, hogy maga is a fejedelem minden hada népével veszedelemben forogna. De mi magyarok azt nem hihettük, a fejedelem levelét, melyet mind éppen maga kezével irt vala, s titkos pecsétjével pecsételt vala bé, mi elhittük, de a svécz generál azt is nem hitte. Tracta által arra mene az dolog, hogy Sáfár Pétert, a kitől a levelet küldötte volt hozzánk Rákóczi fejedelem; de a lengyel király künn a maga táborában megtartóztatta volt (az mint feljebb is irtam) bébocsáták a városba közinkben, a ki minden rajtok forgott nyomoruságokat inségekét, a lengyel hadaknak rajtok cselekedett minden felől való csatázásit, svécz és kozák, sőt önnön maga a fejedelem hadaitól való elhagyásokat, és végtére a kénytelenségből származott békéllődést, és annak punctumit megbeszéllette. Nehéz dolgok voltak ezek a mi részünkről, midőn csaknem az évig felmagasztalódott hirünk nevünk így megcsorbult, s arra nézve nem is akartuk ezeket elhinni, kiváltképen a svécz generál. De végre csak elhithetők magunkkal, s a svécz generállal is elhithették, hogy igaz a Sáfár Péter követsége, és a Rákóczi fejedelem levele, melyre nézve a békesség és bátorságos kijöhetésünk felől tractába indula Bethlen János, és hét vagy nyolcz napok alatt tractálván a marschalja által a királyal bizonyos conditiok alatt, Krakkóból kijöhetésünk, és Lengyelországból is megengedteték. És noha a Rákóczi fejedelemmel végbe ment tracta által is azonok megengedtetek volt, mindazonáltal nekünk nem kevés bajunk volt annyiból, hogy a svéczel egy erősségben s egy confoederatioban voltunk (a kinek

békessége a lengyellel nem lévén, Rákóczi fejedelem pacificatioja is azt nem comprehendálván, sőt Krakkó városa és vára, és abban s ahoz tartozó minden jövedelmekben való dispositio a svécz királytól Rákóczi fejedelemre, s annak rendeléséből Bethlen Jánosra usque ad directionem tantum lévén transferálva) s elsöbben nem örömet akart a svécz maga mellől elbocsátani, de tartván attól, hogy ha kedvünk ellen ott tartóztat (minthogy az ideig meg is lehetett volna, és mi az erdélyi sőt és kenyeret, melyen neveltettünk volt, nem kevésbé kívántuk, s arra nézve hazánkban is jönni) két felől való ellensége léssen külső s belső, nemcsak nem ellenzette a mi eljövete-
 lünket, sőt mindenre oktatta, tanította Bethlen Jánost, micsoda kívánsági legyenek a lengyel királytól, úgy hogy nagy részint köszönheti az ott lévő hada Rákóczi fejedelemnek kijöhetését a svécz generálnak Paulus Virtznek. Többi között kívánsága a lengyel királynak a volt, hogy semmit onnét ki ne hozhassunk, hanem csak azt, a mit Erdélyből oda vittünk, vagy abban az országban és városban más ember kára és boszúsága nélkül jött kezünkben, hogy pedig annak jobban végére mehessen, midőn a városból kimenjünk, szekereinket, terhes lovainkat, lovaink farán levő általvetőinket, tarsalyunkat, egy szóval minden rejtékhelyecskénket megvizsgáltassa, felhánnyassa. És noha a király kívánságának (magunk kárával is az odabenn gyűjtött prédára nézve) annualtunk, de nem mindenekben, mert rá mentünk ugyan arra, hogy semmi prédát ki nem hozunk, de nem úgy, hogy mindenünket felhánnyák, gondolván, hogy az igaz prédánk is zsákmányra megyen, hanem Bethlen János generál assecurálta azon a királyt, hogy ő a mellére tévén a kezét, megvallja, hogy senki az ő keze alatt levő hadak közül tilalmas marhát ki nem viszen Krakkóból, azonban azon hadakat megesketteti is azon. Mely meg is lett, a ki el nem vonta magát attól az esküvéstől, de mégis találkoztak olyak, a kik (nem tudom, esküdtek-é meg, vagy nem?) de nem gondolván a következő veszedelemmel, hoztak bitang marhát ki Krakkóból, melyet ha csak egy emberben tapasztaltak volna is meg (noha nem cirkáltak) oka lett volna, s méltán is, hogy maga elveszett volna, s nekünk is alkalmatosságot szolgáltatott volna, hogy cirkálás lett volna rejtékhelyecskéinkben. Én noha meg nem esküdtem, de minthogy bitangon kapó nem voltam, nem hoztam egyebet ki abból az országból, hanem három könyveket, melyekről felyebb emlékeztem, egy lóralavó lengyel kantárt, szügyellöstől, farmatringostól

(ezt is felíráim felyebb) a melynek az ezüstjét és csinálását igaz pénzemen vettem volt. Egyebet alig emlékezem rá, hogy hoztam volna. Voltak nékem is odabenn kezemben jött egyetmásim, könyveim felesen voltak, de mind azokat s egyebet is (noha nem is volt semmi oly becsüs egyetmás) adtam egy lengyel iffiulegénynek, a ki egy földél alatt lévő szálláson volt vélem. Hogy ne titkoljak semmit el, előljáró beszédemben felirt, s mindenkor elmémben tartott lelkemesméreti ellen, azt is megírom, hogy én Bethlen Jánosnak Krakkóban iródeákja (ott a svécz és német szokás szerént secretáriussa) lévén, voltak bizonyos expeditioim, nevezet szerént béhódolt faluknak a generál neve alatt irt protectionalisok, melyekért az helynek mivolta szerint fizetnek, s abból lett holmi aprólékos jövedelmem, én ezt is nem jó uton kezemhez jött pénznek tartottam, s méltónak itélhetem, hogy ott kellett volna maradni, de kihozására két bizodalom vett, egyik az, hogy láttam magát is Bethlen Jánost a generált oly egyetmással (melynek kihozása rendszerént tilalmas volt) vásárlott jókat kihozni; másik az, hogy ha szintén felcirkálták volna is nálam az én rejtékhelyemet, s pénzt találtanak volna, szőrin nem ismerték volna meg, melyeket vittem innét oda, s melyeket gyűjtöttem ott, de ez pénznek is nyilván [nyilván] én nem érzettem állandó hasznát, mert nagyobb része a töröknek ment adóba, melyel magamnak vásárlottam legkevesebb békességet; mert test szerént az én vásárlottam békességnek olyanok vették sokan nagyobb hasznát, a kik velem együtt nem adtanak az adóba, lélek szerént pedig akkor érzettem békességet, midőn test szerént nem elégedtek meg az adóevők az adónkkal, a mint ez irásomat némely részeiben ide alább való irásim megvilágosítják.

Végbe menvén a tracta a lengyel király és köztünk, mint egy nyolcz vagy kilencz óra tájban, délelőtt kiseregelnek a Rákóczi fejedelem hadai a városokból, jó készüllettel; a gyalog hadaknak, valakiknek rosz puskájok volt, mind jó puskák adattanak, a lovas hadaknak uj kópiák, és így jó apparátussal, s jó renddel (kikisérvén Bethlen Jánost az svécz generál az sergekig) megindulánk, s ottan hamar előnkbe jövének bizonyos számu német, és lengyel urak, officérek, a kik vezettenek benünket a magok tábora felé; és midőn a táborra jutottunk volna, tehát mind az egész hadak fenn vagynak, rendet állanak, a kik között által vitettünk. Ezenközben találkoztanak a német és lengyel hadak közzül, a kik fosztogatni kezdették a miéinket, a melyről hirt adván a német generáloknak, láttam

egyedül közüllök, hogy a fosztogató némethez hozzá lőtt, de nem tudom, találta-e avagy nem, azt irhatom bizonyosan, hogy megszűnnek a fosztogatás, nekünk is szabadság adatott, hogy ha ki reánk támad, menten meglőhessük, és így Isten ő szent felsége akarattjából békével menvén a Viszláig, a holott hid vala a Viszlán, és a hid végén egy oldalban a lengyel király sátora, a hová vezették Bethlen Jánost, és ott szemben lévén a királylyal, és királynéval, békével s bucsutvéve elbocsátott, és által kelénk a Viszlán. Innét a Viszlán egy völgyben ismét találánk rendelt seregekben erős, fegyveres, lovas német hadakat, a kiknek fekete kornétájok vala mind, mely kornétákon a római császár czimere vala mindenkinek irva. Ezeken is által menvén, álla a mi sergeink eleibe egy zászlóallya lengyel, utánunk két vagy három kornétaallya német, a kik őriztenek bennünket, hogy se elől, se hátul meg ne üssenek. Mint egy félmérföldnyire Krakkótól estve szintén naplemenetekor megszállánk, és ott hálván, ezzel meg indulánk, és hogy bátorságosabb lehessen utunk, kedveket kereste Bethlen János a lengyel és német officéreknek, borral és egyébvel gazdálkodott nekik, biztatott is mindenikféle késérő seregeknek tisztviselője, hogy se a földnépétől, se a lengyel hadaktól nem lészen háborítatásunk, sőt a német a velünk járó lengyel, ez ismét a német ellen, hogy ha valamelyik fél mit akarna is velünk cselekedni, bátorított, hogy nem engedik. Ugy is volt, mivel mi Isten ő szent felsége gondviselése után azoknak velünk való járása által békével jöheténk ki Makovicza vára felé Lengyelországból. Ez velünk járó, s minket kísérő lengyelek között voltak olyak, kiknek feleségek, gyermekek, s javok Makoviczán a várban, s az alatt lévő Zborov nevű faluban, s azonban lévő udvarházánál Rákóczi Györgynek voltak, kiket a királylyal való megegyezés és compositio által kivántunk vala, hogy velünk eljőjjenek oly véggel, hogy ha nekünk valami bántódásunk lenne a Lengyelországból kijövő utunkban, melyet egyébiránt azon lengyelek megörvosolhatnának, az ő feleségek, és gyermekek busulna meg miatta. Ez utamban vallottam ilyen kárt: csináltattam volt Krakkóban három rendbeli egybenjáró óntalakot, melyeknek egy rendbelit úgy mint tizenkettőt adtam volt feljebb megemlített gyalog kapitány Csegezi Tamás kezében a végre, hogy szekerén ki hozassa, a generálon és német kapitányon kívül nem is lévén senkinek is jobb alkalmatossága a szekérnek kihozatásában, mivel jó hat szekeres lova volt, ismét a gyalogság is keze alatt, úgy hogy mindenkor ele-

gendő segítsége, s gondviselője lehetett a szekeres mellett. Felvállalta maga is Csegezi Tamás a tálak kihozatását, s még pedig (a mint mutatta) jó szívvvel, atyámfia lévén az Urban. Csakhogy nem tétette a maga szekereére; hanem Aranyos-székről lévén holmi emberek véle azon táborozásban, azok készítettek egy kis szekeret, s azoknak a szekerekre tették az én tálaimat, az, mely szekérnek nagy terhe, s gyenge vonó, s terehhordozó lovai lévén, egykor az utban elmaradott, és a német officér, a ki bennünket kísért, megsegéltette, lovassival elő vonattatta mindaddig – mig Csegezi Tamást, a ki szekérének mondták azt, elérték, ott remélvén, hogy a jóakarátért valamicskével megajándékozza Csegezi Tamás a szekeret elővonató német katonákat, – megmondja maga a német officér Csegezi Tamásnak a dolgot, amaz maga tudja micsoda gondolatlanul viseltetett (hihető a mint értettem annakutánna, hogy tilalmas marhákat raktanak volt fel arra a szekérre az emberek, s még maga is Csegezi Tamás, s gondolta, hogy csak azért kérdik, hogy ha övé a szekér, hogyha magáénak mondja, alkalmatosságot keresnek benne, hogy kárban ejtsék Csegezi Tamást) megtagadta, hogy nem övé a szekér, és így a németek felverték, rajta lévő egyetmást felprédáltak, s azok között az én tálaimat is, mely dolgot nékem Zborovig meg nem mondott Csegezi Tamás, mert ha akkor, mikor ő megtagadta, hogy a szekér nem övé, megmondotta volna, reménységem vagyon, hogy megszerezhettem volna a német officér által a németektől.

Makovicza alatt Zborovon harmadnapig nyugovánk, jól laktunk magunk s lovaink, és ott a várban lévén Erdélyből Lengyelországba küldött, de ott megakadott, sok levelek, és csizmák, melyeket az udvarházhoz lehozván, a leveleket elégették, a csizmákat felkótyavetyézék, nékem is jutott volt két pár benne. Aféle levelek Krakkóba is ugyan sokak hoztattak volt, a melyek az én szállásomon voltak, s mikor egyéb dolgom nem volt, felszaggattam őket, s azoknak olvasásával töltöttem az időmet. Láttál volna ott szerelmes leveleket, panaszolkodásokat, sohajtásokat, haza kívánczósra sziveket felindító matériákat; de ezeket is, midőn kijöttünk Krakkóból, mind felégettem.

Zborovról harmadnapján megindulánk, és jöttünk onnét Zemplény felé, és ott a hadak általköltözvén a Bedreken [Bodrogon], Bethlen Jánost az öreg Rákóczi Györgyné hivatá Sárospatakra, a ki két szolgájával, s velem megindulván va-

csora után Zemplényről, menénk hálni Borsodba [?], onnét másnap ebédre Sárospatakra, az holott beszélgetvén az öreg fejedelemasszonnyal, nem mulatánk, hanem hálni menénk, a Tiszán keresztül költözvén által, Vencsellőre ugyan a Rákócziné udvarházához, az hová maga szekeres lovain vacsorára praebendát küldvén, jól tartának bennünket. A hadak azalatt mentenek Nyir-Bátorba, s mi is Vencselléről más nap, és ott megegyezvén vélek, ott is harmadnapig mulattunk. Onnét megindultunk, Bethlen János a hadakat elhagyja, és egy nehányad magával s többi között vélem, sietve mentünk Dés felé, az holott ultima Augusti meghálván, prima Septembris jó idején, mentünk Szamos-Ujvárra, a hová jött volt Rákóczi fejedelem, és ugyan ad primum Septembris a szomoru országnak gyűlést is hirdetett volt; mi Bethlen Jánossal szintén olykor érkeztünk oda, a mikor az országnak odagyülekezett rendet a régi szokás szerént a fejedelmet köszönteni Zólyomi Miklóst már elküldötték volna, mi a csürös kert kapuján belől találtuk, az akkori praesidens (ki is, mig Rákóczi fejedelem Lengyelországba járt, locumtenens volt) Barcsai Ákos a státu-sokkal a csürben, az öszvegyülekezésnek helyén lévén, és minket látván, kijövének előnkben, és köszöntének bennünket, könyes szemmel excipiálván mi egymást, mivel már az édes nemzetünknek rabságra való esése az ők és mi füleinkben is elhatott volt, és mi felőlünk is, valakik Krakkóban voltunk, semmi reménységek nem volt; ha láttál valaha szomoru gyülekezetet, a volt ez, mivel ott láthattad volna, hogy a sirás és zokogás miatt a rendszerént folyini szokott szók félben hagyattattanak, és jó ideig hallgatásban volt az egész gyülekezet, ki apját, ki fiát, ki bátyját, ki öccsét, ki barátyját, ki rokonát, ki felebarátyját, ki szolgáját, ki hazáját, ki nemzetét, ki a magyar-nak éjig felhatott hirének, nevének eltapodtatását, ki a szegény hazára, s abban megmaradott kicsiny nemzetre következhető veszedelmet emlegetvén. Ugy, hogy nem volt senki abban a gyülekezetben, a kinek a sirásra elegendő matériája nem lett volna. Oltalmazzon az Isten ő szent felsége, hogy te olyant láss! Rákóczi fejedelem a gyűlés alatt a várban feküdt, nem tudom beteg volt-e? avagy csak simulálta, várván a szomorusággal teljes ország odagyülekezett rendeinek ő hozzája való maga alkalmaztatásokat, és a fennforgó dolgoknak kimeneteletét; én inkább hiszem, hogy szines [szinlelt] betegsége volt. Jól kezdette vala a szomoru ország nagy esetéhez képest ott a gyűlést, mivel egyenlő voxból kívánák Rákóczi fejedelemtől,

adja ki azokat, valakik ötlet a lengyelországi expedícióra indokolták; a mellette lévő tanácsurakat is rendről rendre, valakik jelen voltak, megexaminálta az ország, kiki mondja meg, micsoda voxa volt abban a dologban; tanácsi rend pedig akkoron jelen ez volt: Rédei Ferencz, Barcsai Ákos, Haller Gábor, Basa Tamás, Petki István, kik közül némelyike azzal mentette magát, hogy ő tőle vox sem kérdetett arra a dologra, ki azt, hogy ő ugy javallotta, hogy a portának hírével legyen az az hadi expeditio, mivel a szegény hazának veszedelme, és megmaradása Isten után attól függene; némelyik a ki pápista volt, azt mondotta, hogy ő nem javallotta, hogy hitin lévő emberek ellen haddal mennyenek; Haller Gábor azt mondá, hogy ő nem hites az országnak, hanem a fejedelemnek, s ő a fejedelemnek tartozott tanácsot adni, nem az országnak. Ekkor tudta meg maga kárával Erdély, hogy a tanácsi rend az ő hasznára, s megmaradására való tanácsadásra nem köteleztetett hittel. Ennek a Haller Gábornak az apja is tanácsur vala, s még pedig legöregebb és elsőbb tanács, ez egyedül disvadeálta mindenkép Rákóczi fejedelemnek ezt a hadakozást, de nem volt semmi foganattya, mivel az iffju tanács, a ki látván, hogy azzal talál kedvet a fejedelem előtt, ha annak kedve szerént való tanácsot ad: azt hitette el a fejedelemmel, hogy Haller Istvánnak már az öregség miatt elveszett az esze, de hogy másképen kellett volna érteni ő felőle Rákóczi fejedelemnek, megmutatta az ő tanács adásának meg nem fogadása, és abból származott e haza rettenetes eltölt, és következett veszedelmezése, és az maga Rákóczi fejedelem méltóságának (mely ha meg fogadta volna a tanácsot, ma is fenn volna), és vesztire életének elfogyása. Megtapasztalta maga is magán, maga kárával e tanácsnak meg nem fogadását a fejedelem, s megbánta, hogy meg nem fogadta volt, de későn, sőt annakutánna, midőn szerencséjének kereke már alá kezdett volt fordulni (mint ide alább meghallod), akkori állapottyára való tanácsadását is Haller Istvánnak nem fogadta meg, melyre nézve, méltán szabhatom reá ama mondást: *frangas citius quam corrigas, qui in pravum induruere*; de ebben is nem annyira vádolhatom magát, mint a mellette lévő és azzal előtte grátiát kapáló, és tőle promotiot leső némely iffju embereket. Megholt ezen esztendőben Haller István, és temettetett el Kerelő-Szent-Pálon a maga építette várában lévő kápolnájába. 24, Febr. Annakutánna a pogányság kóborolván Erdélyben, s azt a várat pusztán hagyván az emberek, kihányták a testet.

A szamosujvári gyűlésre Kemény János a tatár chám rabságából egy szolgáját Ráduly László nevűt, egy tatárral kiküldte, irván mind Rákóczi fejedelemnek, s mind az országnak, és kérvén, találjanak valami modalitást az elrabolatott hazafiainak ki szerzésekből, hogy valamint azok között ő is megúnván a rabságot, ne kellessék valamit olyant cselekedni, a melyből a hazának több alkalmatlansága következék. De mind a szolga, s mind a tatár csak biztatással és nem valósággal mene vissza. Az országnak odagyült minden rendei is minden haszon és conclusum nélkül, félbenhagyván a jól indított dolgokat, eloszla, rosz reménységre. Láttad volna a gyűlésben az elrabolatott uraknak, fő és nemes renden lévőeknek feleségeket, a kik nem voltak üressek, asszonyi ember szokások szerint a Rákóczi fejedelem ellen való átkozódástól, zugolódástól, a kitől noha biztatást eleget vettek, de valóságot semmit sem, sem akkor, sem annakutánna. Ezen gyűlés alatt legelsőbben jött ki a tatárok rabságából felyebb meg említett Ráduly László, de ő is követségen, s ismét visszament; jött ismét az öreg Földvári Ferencz Füzesre, a holott akkori felesége Matskasi Anna és fiai Ferencz és Pál szálláson voltak, ez nagy sarczon szabadult.

Ez idők alatt érkeznek a török császártól, tatár chámtól, portai fővezértől, budai vezértől is levelek az országnak szólók, melyekben keményen parancsoltatik, hogy Rákóczi fejedelmet ne uralják, székiből menten kivessék, mint olyan porta, s ura ellen pártotütő embert, mást válasszanak, mert ha tovább uralják, s a török császár (kinek parancsolattyából a vezérek irtanak volt Erdélynek) parancsolattyának nem engedelmesskednek, szintén olyan gyűlölségben esnek, s olyan vétkesek lesznek, mint Rákóczi fejedelem. Nem titkolja el e levelet Rákóczi fejedelem; hanem ismét gyűlést hirdet az országnak Fejérvárra, ahova ismét Kemény János egy Szigethi Péter nevű szolgáját, és Selyei ... nevű Rákóczi fejedelem udvari, de rabságra esett papját a fejedelemhez és országhoz kiküldi, micsoda követséggel nem tudom; mivel e gyűlésben nem voltam, de a mint hallottam nem engedte meg Rákóczi fejedelem, hogy ugy, a mint az izenet volt, a követséget az országnak megmondják. Elé adja az országnak a levelet Rákóczi fejedelem, elolvastatik, szabadság engedtetik arra tőle az országnak, hogy ha ugy tetszik, mintsem a haza veszedelmezzék, ámbár válasszanak más fejedelmet, csak légyen bizonyos conditiók alatt az meg.

Rédei Ferenc választatik fejedelemségre; de meg nem eskeszik: amaz ki mégyen székéből Balásfalvára; a melyet többekkel együtt az ország per contractum néki adott volt. Választ irnak mindenik vezérnek, megirják, hogy engedelmeskedtek a császár parancsolattyának, Rákóczit letették, mást választottak. Dicséri ezt a porta. Az alatt Rákóczi fejedelem Balásfalváról Görgényvárába, onnét Gyaluba megyen. Az ujjonnan választott fejedelem Fejérvárról Kolozsvárra megyen. Ezek alatt az emberek, s elméjük meghasonlván, ki Rákóczi, ki Rédei fejedelmek mellé vonódik, nem szüntenek meg mindkét fejedelmek mellett lévők a praktikálódástól, és egyiket a másik ellen való gerjesztéstől, a mely gyarapodást vévén magának, nem lehet, hogy ujjabb alkalmatlanságot ne szerezzen e szegény hazának.

Az új fejedelem mellé az ország rendelt volt Fejérvárott tanácsurakat, a kik alternatim udvarolják, és segélyék tanácsokkal a haza közönséges dolgainak előmozdításában, kiknek tanácsokból közönséges gyűlést hirdet Szász-Medgyesen az országnak. Bégyülekeznek a statusok anno 1658. 10. Január. Barcsai Ákos praesidens lévén annakelőtte is, ott is azon tisztiben megmarad, de a populus s meg előkelő emberek is nem reméllenek csendes gyűlést; mivel azon a várason gyakorta alkalmatlan gyűlések voltanak; nem is lett különben a dolog, mivel noha színesen az ország rendei eléggé bégyülekeztenek: de már meg lévén hasonló az emberek, ki Rédei, Rákóczi hive volt, s azonok fejedelemségét is kívánta. Rákóczi György, mint maga méltóságának megcsorbulásán bánkódó, azt helybenállítani igyekező, s annak minden uttyát elkövetni igyekező ember, alattomban való factiókat nem szünik szerezni, de nyilván is a hajduságnak kapitányiban felesedmagokkal béküld e gyűlésben, a kik noha Rákóczi fejedelmet elő sem hozzák közönséges helyen, de magok megbántódásinak orvoslását, mely csak színes mesterség volt, nem kevés zajjal urgeálják. Még eddig Rédei Ferenc csak választott, de nem hites fejedelem volt az országnak (mivel ugy is volt elváasztása, hogy ha a porta megenged Rákóczi Györgynek, renunciáljon ő fejedelemségnek, s amaz álljon vissza helyben), tetszik némely nagy renden lévő embereknek, hogy eskedjék meg az országnak, s az ország is ő nagyságának. Meg is készítik a templomban a székét, s bévonák kamukával; de midőn arra juta a dolog, hogy lehivják a választott fejedelmet a templomban, akadályt találának némely emberek, s nevezet szerént Barcsai

Ákos, arra nézve, hogy az ország végezésének, és az ő lelkesméretinek ellene látszatik lenni, hogy addig megesküdjék a választott fejedelem az országnak, az ország is annak, míg a portát nem solicitálják, és végső választ nem vesznek, recipiálják-é Rákóczi fejedelmet, avagy nem? És így a választott fejedelem lehozása elhalada. Azalatt hallatott Rákóczi fejedelemnek készüllete; sőt jött is levele az országhoz. Nem véli semminek a híreket az ország, elküldik Rákóczi Györgyhez követségben Bánfi Diénest, kéri, hogy legyen vesztegségben, ne igyekezzék a szegény hazára utolsó veszedelmet hozni, ígéri ismét magokat arra, hogy ha a porta engedelmes léssen neki, béviszik, ismét uralják mind a választott fejedelemmel együtt.

Megjövén éjtszaka Bánfi Diénes, de kevés haszonnal, mert noha directe nem declarálta magát Rákóczi fejedelem, hogy rá jó az országgyűlésre, de nem is biztatott. Nem lehetvén securus az ország az állapotok felől, tetszik, hogy más követet is küldjenek, arra alkalmasabbat nem találnak Barcsai Ákosnál a praesidensnél. Elmégyen ez Gyaluban, de nem hogy lecsendesítette volna a Rákóczi fejedelem elméjét (maga tudja, igyekezett-e benne, avagy nem?), sőt magával együtt oda hozá Rákóczi Györgyöt, a város alá, s addig be sem is bocsátá, míg az ország zálogul Zólyomi Miklóst, a választott fejedelem sógorát ki nem küklé hozzája, a ki kimenvén, béjött Barcsai Ákos, megmondá a követséget, de úgy, hogy a lón a vége, hogy Rákóczi Györgyöt ismét visszavevé a fejedelemségre mind az ország, s mind a választott fejedelem; a kik kimenvén eleibe, nagy solemnitással béhozák a fejedelmek szokott szállására, és ujjabban Rákóczi György ültete gyűlést, ő nsga proponáltata, irata articulusokat. Rut állapotok voltak e két fejedelem akkori gyűlései alatt, midőn Rákóczi Györgytől tartott volna az ország és választott fejedelem, a székelységre parancsolat ment, hogy menten felkeljenek, s odajőjjenek Szász-Megyesre, de mint olyan meghasonlott elméjü emberek között nem telék semmi benne, hanem Rákóczi György végbenvivé szándékát. Rut dolog az valóban, mert tracta között bé menének a Rákóczi katonái a városban, és némelyeknek szállásokra rámenvén, megfosztották, mindenét elvették, a mely jó ideig tartott, annyira, hogy kevés volt a választott fejedelem hivei közül, a ki igen nagy félelemben nem lett volna, hanem egy idő mulva béküldé Rákóczi fejedelem Ebeni Istvánt, s a felköttete egy tolvajló katonát egy kutnak a horgára, s egynehányakat ismét meg

fogata, kötöztete, s úgy szünék meg a dulás, fosztogatás. Láttál volna e gyűlésben ellenkező dolgokat, ki örült, ki bánkódott, ki elébbi állapotját sohajtotta, ki bizonytalan állapotján bánkódott, de legfeljebb, a kik józanabban gondolkodtanak a dolgokról, a szegény hazára következő veszedelmen elmélkedtenek, mely meg is lön, s itt is vőn eredetet: mert egy idő múlva megírák a portáról, hogy eddig csak Rákóczi György volt vétkes, de már az ország is hasonló vétekben találtatott, hogy porta engedelmé nélkül ujabban bévette azt, a kit a porta írására nézve egyszer elhagyott volt uralni.

In Januario 24. szállotta meg Rákóczi György Medgyest. – 25. introducáltta ujolag magát a fejedelemségre. – 26. bomlott el a gyűlés.

Ez gyűlésben bėjővén Rákóczi György, ne láttassék az Rédei Ferencz összehivataljának alkalmatosságával az országgal concludáltatni, az egész országot egy levéllel hivatta oda Medgyesre, és azután proponáltata, concludáltata.

Ez gyűlésre voltam legelsőbben választatott követségre nemes Küküllő vármegyétől, az hol előszámlálá az ország a régi tanácsi rendet, a kik ezek voltak: Kemény János (akkor tatár chám rambja), Barcsai Ákos, Haller Gábor, Basa Tamás, Petki István. Az ország ezek mellé többeket választta, de még Rhédei fejedelemsége alatt, ugymint Ruszkai Kornis Ferencet (a ki tatár chám rabja volt), Zólyomi Miklóst, Bethlen Jánost, Mikes Mihályt (a ki Rákóczi Ferencnek cancelláriusa volt), Losontzi Bánffi Zsigmondot és Bánffi Györgyöt, Lázár Györgyöt (a ki ítélőmester is volt), Lues Jánost, a szebeni királybirót, és Hermann Mihályt, a brassai birót, a kiket ugyan megis esketett akkor az ország, annakutána Rákóczi fejedelem is helybenhagyott. Rédei Ferenc renunciálván a fejedelemségnek, a gyűlés elbomlása után, mint privátus ur kimene Medgyesről Küküllővárra, onnét Husztra, az honnét le sem jött Erdélybe soha is, hanem onnét nézelte az egymást hányó-vető, s egymásnak életeket elfogyató, szegény hazánkat veszedelmezető, annak jó szabadságát rontó, népét sanyaru rabságra vitető, faluit, városait felégettető, végházait, tartományait elvesztő, adóját rendkívül nevelő, hazafiaiit üldöző, ölető, kergető, s ezekhez hasonló kibeszélhetetlen rettenetes dolgokat cselekedő, s cselekedtető fejedelmeknek dolgait, ő üres lévén mindezekről. Ezalatt hire ment a fejedelemség változásának a portára, kitavaszkodék az idő, Rákóczi György levelei által a végekben próbálja a porta elméjét, de kevés haszonnal. Azalatt,

mig a fejedelemségen kívül volt, hirdetődni kezdődék, hogy Jenőt kívánja a török, bėjöttek a jeneiek Medgyesre a gyűlésbe, kérdést tévén fel az ország előtt, ha megszállja a török Jenőt, mit fog a nemes ország cselekedni? (hihető, ez instructiot vévén Rákóczi Györgytől, a ki azzal biztatta őket, hogy Jenő egyik bokrát megfesti vérével). Az ország olyan választ tett, hogy mig ki nem nyilatkozik a pogánynak vagy az iránt való kívánsága, vagy annálinkább igyekezeti, nem tudnak mit cselekedni; jobb volna, hogy maguk is hagynák le az afféle beszélgetéseket. Azonban, a mint feljebb irám, kitavaszkodék az idő, Rákóczi Györgynek parancsolatja mégyen ki minden birodalmára, hogy készüljenek a hadra, portáról se levél, se követ nem jön, hanem a fővezér Küprüli Mehemet basa táborban száll, a tatár chámnek parancsolatja mégyen, minden erejével készen légyen, a budai vezér a véghelyélieket maga mellé vévén, Lippához táborban száll, a kire Rákóczi György Jenőtől a magyarországi vármegyékkel, fizetett hadaival, és hajdusággal rámenvén, megütközik véle Arad és a lippai szoros között, Aradot fel is égetteti, megveri a törököket, visszaszáll Jenőben. Pünkösöd tájban lehetett ez dolog.

Ezen tavaszon tevé Rákóczi György Haller István helyében Küküllő vármegyebeli főispánnak Pekri Ferenczet, az kit introducálván azon tisztiben Kemény Simon ur ő nsga, s más becsületes ember Dicső Sz.-Mártonban, engemet viceispánnak választata a nemes vármegyével Bethlen János egyik főispánnya Küküllő vármegyének, igen kedvem ellen; mivel igen gyermekes voltam mind időmre, s mind ahoz kívántató experienciámra nézve.

Azalatt mig Rákóczi György Arad és Lippa között a törökkel bajt vivott, locumtenensek a három natioból voltanak Barcsai Ákos (aki azalatt is locumtenens volt, mig Rákóczi György Lengyelországban járt), Petki István, és brassai Hermann Mihály, a kik által parancsolá Rákóczi György, hogy a vármegyék felüljenek, s Fejérvár tájára szálljanak táborba. Engedelmeskedének a vármegyék, s azok között Küküllő vármegye is (mint ötet engedelmeskedésre, adózásra, s egyéb terehviselésre rászoktatta vala Bethlen János főispányunk), a melynek én lévén egyik viceispánnya, lemenénk, és szállánk a Sebes vize mellé, a honnét felhivatván egykor Barcsai Ákos több locumtenensekkel együtt a fejérvári Ompoly mellett lévő sik mezőre, megmustrála bennünket. Azalatt hire jöve, hogy Rákóczi György megverte a törököket, de azonban annak is hire jöve,

hogy megindult a fővezér, tatár chám, havasalföldi és moldovai vajdák Erdélyre, a mely hir valósággá is válék, mert eljövének, és Brassón feljül az Ojtozon és Bozzán, és Törtsváránál kijöven mind együtt, rettenetes pusztitást, égetést, rablást, városoknak s váraknak sarczoltatását cselekedének, és az országon által Fejérvárig alámentenek, onnét megfordulván, Enyed és Kolozsvár felé mentenek, egynehány kastélyokat és erősségeket megvettenek, az emberit mind vagy levágták, vagy elrablották, nevezet szerént, a melyek eszembe jutnak ezek: Sepsi-Sz-Györgyöt, Ilyefalvát, Vidombákot a Barczaságon, Ugrát Kőhalomszékben, Fejérvárat. A mely erősségeket meg nem vehetnek, rendkívül való sarczolásra erőltették, sokféle hamis hitekkel, mesterséges praktikákkal ijesztették, fenyegették, hitegették a deditiora. Kolozsvárt renddel elsőben az havasalföldi, annakutánna a moldovai vajdák (mintha ők is pogányok lettek volna, minthogy ugyanis névvel voltak csak keresztyének, de valósággal pogányi indulatokat viseltek szegény hazánkhoz, és nemzetünkhez, mivel ők is szintén ugy sarczoltattak, mint a tatárok, rablottak, s rabjokat a pogányoknak pénzen eladták), utoljára a tatár chám annyira exhauriálta minden belső értékekből, hogy a ki látta mennyi éleést, posztókat, matériákat, és aranyat s ezüstöt kihordottanak abból az helyből, alig, s nem is hitte volna el, hogy kitelhessék. Ez volt harmadik jel Kolozsváron, melyből jövendölhettem, s jövendölöm ma is, hogy elvész, és abból következik Erdélynek veszedelme végképen. De volt annakutánna is nagy sarczoltatása ennek a szegény városnak, melyet ide alább Isten ő szent felsége addig éltetvén megírok.

Kolozsvártól (a holott egynehány napok alatt mulatott a pogányság) megindulván, ment ki a Körösön Várad felé, az holott mindenütt rettenetes pusztitást, és rablást cselekedett, Váradtól tért Boros Jenő felé, a holott találta a fővezért Kúp-rüli Mehemet basát, a ki Jenőt már per deditionem megvette volt, és a benne lévő népet békével elbocsátotta, s el is kísértette Váradra. Volt ennek a boros-jenei várnak kapitánya akkoron Ujlaki László nevü ember, a ki elsőben vicekapitánya volt azon helyben Haller Gábornak, de nem alkatván jól egymással, Haller Gábor renunciált volt oda kapitányságának, hihető praevideálván annak az helynek olyan formán következő veszedelmét, a mint lón. Volt más egy német officér is azon helyben Márton nevü, a kit zászlótartóságában ismertem Krakóban; de akkor annál feljebbvaló tisztet fogott viselni,

ezeknek a két tisztviselőnek fejüket vétette Rákóczi György, hogy olyan hamar, és vér nélkül adták fel a várat a pogánynak; de ennél több véghelyeket is vett akkoron a pogányság meg, ugymint Lugost és Karánsebest, de ezeket, a mint hallottam, Harcsai Ákos parancsolatjából, avagy írásából cselekedték, mely hihető is; mivel azon alkalmatossággal fejedelemmé tétette a fővezértől, a mint ide alább meglészen írva. Jenő alatt alig mulatott öt vagy hat napok felett a pogányság, visszatért, a tengeren tul pártot ütven egy basa a török császár ellen, azért hivatta vissza, olyan értelemben hallottam lenni az embereket, hogy ha nem siettek volna a vár feladásával, csak a nélkül is el kellett volna alóla menni, de ezt én csak vélekedésnek hittem, s hiszem lenni. Ezek alatt Rákóczi György, a ki azt ígérte sokszor, hogy Boros-Jenőnek egyik bokrát vérével megfesti, távolról nézelte ez dolgokat, nem lévén ereje, melylyel ez nagy hatalmas pogány erőnek ellene állhasson, sőt a mi ennél is nagyobb fogyatkozás volt dolgában, addig biztatta a Szilágyságot, és Érmellyéket, a kik között maga kevés számu hadaival forgott, hogy a tatárság mind helyben lepé őket, s elrablotta. Midőn pedig szegény hazánk sűrű pogánysággal rakva lett volna, nem volt fejünk, pásztorunk, hanem csak magunknak hagyattunk; a feljebb megirt locumtenenseknek egyike, Hermann Mihály bátorságosabb helynek itélvén Brassót, Fejérvárnál: hazament, az más két locumtenensek egy darabig Fejérvárott voltak, az ország népét hivatták oda, hogy ott valamit maguk megmaradásukra, és miképen a hatalmas pogány nemzetnek eleiben küldhessenek, azt engesztelhessék, Rákóczi Györgyöt maguk segítségére, oltalmokra hívják, végezzenek, de a hazafiai közül némelyek keveset gondolván a locumtenensek requisitiojokkal, némelyek maguknak refugiumot keresvén, és házoknépeknek és javoknak a pogány ellen, némelyek Rákóczi György mellett lévén, kik jöttek el, s kik nem, a kik eljöttek közinkbe Fejérvárra, a többi nélkül semmit sem akartanak végezni, mindazonáltal Rákóczi Györgyhez követeket az három nemzetből elküldöttek, a kik hívják be; de amaz bizonyos conditiokat kívánván a követektől, im ezeknek instructiojok róla nem lévén, re infecta visszajöttek, hanem Rákóczi Györgynek, és ha mind nem is, de nagy részének a hazafiai közül tetszett az, hogy Barcsai Ákos, és egyik locumtenens (s ezen alkalmatosságból majd fejedelem), Losonczy Bánffy György, Vargyasi Daniel Ferencz és a szebeni királybiró Lues János követségben menjenek bé a fővezérhez, avagy, ha ugy

kívántatik, a portára; Bánffy György elmarad, hanem Barcsai Ákos megindul, és azt gondolván, hogy a fővezér Brassó felől jőne, elmegyén Nagy-Sinkig, onnét visszatér, és maga mellé vévén Vargyasi Daniel Ferenczet, Udvarhelyszéknek királyfőbiráját, és az erdélyi törvényes táblának hites assessorát, viszont a feljebb megírt Lues Jánost, szebeni királybirót, és az egész erdélyi százságnak fejét, comessét, ismét Brekszói Váradi Jánost és Szilvási Bálintot, bémegyén Jenő alá a fővezérhez, és ott maga tudja Barcsai Ákos, követtársaival együtt, mint tractálták Rákóczi fejedelem dolgát, és az haza állapotját, elég, hogy a maga részéről fejedelemséget nyert magának; a fővezér elmenvén Jenő alól, Brekszói Váradi Istvánt, és Szilvási Bálintot, ismét a szebeni királybirót Lues Jánost elviszi magával a portára, Barcsai Ákost fejedelemségre egy kapucsi basától béküldi Erdélybe; a mely új fejedelem alkalmatosságával e szegény hazára Erdélyországra ötszáz-ezer tallér summa vetteték, melynek híret magával hozá Barcsai Ákos. Én nem tudom, de hallottam sok embereknek olyan értelmeket, hogy maga ígérte volna a fejedelemségért. Annak felette nyolczvanezer tallérra neveltetett az adó, mely felől is voltak hasonló vélekedések. Ezen dolgok folytanak azon esztendőbéli nyáron és őszön.

Barcsai Ákos már fejedelem lévén a fővezértől, de még nem volt beállítva, s az országtól is acceptálva, Boros-Jenőtől eljövén, ment Déva várába, melyet és ahoz való jószágot adott volt néki Rákóczi György, és azzal szolgáltatott néki igen nagy alkalmatosságokat arra, hogy ő ellene a fejedelemség felől a törökkel, kinek szomszédságában mind ott, s mind pedig Karánsebesben és Lugosban (a holott is bán volt) lakott, tractáljon. Déva várából mind Rákóczi Györgynek megírja, mi lett követtségének kimenetele, s mind pedig az országra ki ír, Segesvárra gyűlésre convocáltatja a hazafiai, declarálván, miért ment volt bé, s mi lett vége – nagy obtestatioval megjelentvén, hogy ő soha magának a fejedelemséget nem affectálta, nem is solicitálta, nem is bánja, ha nem recipiálják, sőt azt akarja inkább, hogy Rákóczi György mellé álljanak mindenestől. Az hazafiai igen ellenkező indulattal lévén ez dolgon, kinek volt kedve arra a gyűlésre való menetelhez, s kinek nem, elég, hogy eljőve Barcsai Ákos a kapucsi basával Segesvárra, s magát introducáltatá az ország közzé, a holott megesketék az országnak – s ország és hazafiai is ő néki, a kik ott jelen voltak, nem halasztá igen sok discursusra ő az egymásnak tartozott hitnek letételét, mint

Rédei Ferencz idejében halogatá napokra, s egyremásra, hihető akkor is erre czélozott volt, a melyet ez alkalmatossággal elért. Nem mulata igen sokat ott Segesvárt Barcsai Ákos, harmadnapok felett alig volt, visszatére Dévára, s oda is sietve; mivel Rákóczi György Erdélyre való jövetelének hirtel híre érkezék Segesvárra, s elfutamtatá az új fejedelmet onuét, a kitől noha irtóznak vala elsöbben az emberek, de mihelyen beszélgete egy-némelyikével, kiváltképen, a kik idegenebbek voltak, és tekintetesebbek is az hazafiai közül, ottan hamar magához voná szíveket, és elég késéröje lön Déva felé. Oda alá lön egy darabig, mig tudni illik értésére adta a portának a dolgot, és segítséget vett maga mellé, a melylyel azon öszön feljöve Déváról, és Marosvásárhelyen gyülest hirdettete, az hová feles számú török hadakkal, jancsárokkal, s azokból inkább, mintsem hazafiaiból álló pompával feljöve, ott a gyülest megülteté, azt elvégezvén, onnét mene Segesvárra, s a török hadakat a palotás jancsárokon kívül szállitá Szászkezdre, a holott voltak karácsonig. Karácson nap előtt megindula, az ünnepek első napját Kis-Egrestön tölté el Barcsai Ákos, onnét Dés felé indula, egy darabig ott letelepedett, onnét Besztercére ment 1659, s ott ismét gyülest hirdetett az országnak, a holott királyi pompával viselte magát, és míg ott volt, tractált Rákóczi Györggyel. Ezek a dolgok voltak husvét tájban, mivel husvét tájban Besztercén volt. Onnét alá felé fordult Fejérvárra, és a mellette lévő török hadakat haza bocsátotta, gondolván, hogy már elegendő securitást szerzett magának. Pünköst előtt egy kevésse (ugy, hogy pünköst napján is ott volt), ismét országos gyülest hirdettete Szász-Sebesbe, ott is nagy pompával viselé magát. Pünköst napján fényesen mene a templomba. Ez gyüles alatt elvégezte ő nagysága tanácsival, hogy országos mustrát hirdessen a Keresztes-mezőre. Azalatt pasquilusokat kezdének irogatni Rákóczi fejedelem és mellette lévő hazafiai ellen, és noha némely irások nem voltak üresek az igazságtól: mindazonáltal, minthogy gyakorta veritas odium parit, ugy felindította Rákóczi Györgyöt ő nagyságát, hogy boszuállásra czelőző szándékába megindult. Eljöve az aratás fogyta, eljöve az országnak mind annyi rablás, romlás után is sok szép hada a rendelt helyre, az holott mustrája a hadaknak nem lön; hanem holmi conventiculumok, egy s más dolgokról való közönséges beszélgetések. Mig ott táborozunk, gyülesezünk, hallatott Rákóczi fejedelem hadainak gyülekezete a partiumban, mely hogy véletlen ne találjon bennünket, egyrészt fizetett hadát Barcsai

fejedelem kiküldé vigyázni Dés tájára, a kiket (az henyéléshez szokván inkább, s könnyü élethez, mint a nyughatatlansághoz), vigyázatlanságban találván a Rákóczi fejedelem hadai, felvertenek. Megjőve ennek hire, elrémülénk mindnyájan, elkezdők hinni, hogy béigyekezik Erdélyre Rákóczi fejedelem, melyet meg is cselekedék; de mivel Várad Barcsai fejedelem hűsége alatt volt, nem akart háta megett, avagy oldalul ellenséget hagyni magának, hanem némely ott lakó, s az ő hűségében haláláig megmaradó emberek, a praesidiumnak elméjét elvonván Barcsai fejedelem mellől, Hallerkői Haller Gáborral, a ki Váradnak főkapitánya volt akkoron, inkább kényszerítve, mintsem jókedvűből a várat Rákóczi fejedelem kezébe adatták, mely meglévén, hadaival béindul Erdélyre ; mi még a Keresztes mezején voltunk, eljőve hire, hogy jó, készülőt fuvának, tanácskoznak a fejedelem s urak, mit tévők legyenek? tetszik, hogy Kemény Jánost, a ki nem régen szabadult vala ki a tatár chám rabságából, hívják oda közinkben Gerendről, eljőve amaz uri apparatussal bé a Barcsai fejedelem sátorában, ott mit tractáltanak, maguk tudják; egykor a hadakat felültették, maguk is Barcsai fejedelem és Kemény János kimenének a hadak közé, az holott az fejedelem az ország s hazafiainak elejét öszvegyüjtván, proponálá nékik, hogy már Isten Kemény Jánost a rabságból kihozta volna, a ki ő nálánál az ország fejedelemségére, s annak gondviselésére alkalmasabb volna, hanem szabadságában állana az országnak ötet uralná-é, avagy Kemény Jánost? Mostan is, midőn Rákóczi fejedelem jövetelének hire volna, más nem volna, a ki azt megcsendesíthetné Kemény Jánoson kívül. Ily szokat csudálkozva hallott minden ember, Kemény János a jóakaratot megköszöni, s rá igéri magát, hogy ő elmegyén, s minden utakat módokat elpróbál, – melyekkel Rákóczi fejedelmet megengesztelhesse; el is mene menten, mivel hallatott, hogy már Suk tájára érkezett volna Rákóczi fejedelem; de úgy ment el, hogy azon napon Barcsai fejedelem az ország népével légyen helyben ott, és hogy ha azon napon nem tudósíthatná, másnap szálljon vissza Décséhez, ott várja meg minden bizonnal ötet, vagy a választ. Mi azon napon a Keresztes mezején helyben lőnk, estvére jutánk, és noha custos corporis voltam Barcsai fejedelem mellett, mindazonáltal mindenkor inkább feljebb megemlített itélőmester Lázár György uram mellett voltam, a ki igen kedves belső ember, s már tanács ur hive is volt Barcsai fejedelemnek. – Vacsora után Lázár György ur Barcsai fejedelemtől a szállására mene, és egy-

nehány szolgálai, úgymint kocsisok, lovászok voltak zsákmányra, kik olyan hirt hozának Lázár György urnak, hogy feles számú zászlókat láttanak volna Tordán felül, Tur, avagy Koppán felé menni; nem tudván azok a zászlók, melyik fejedelem hadai lehessenek, s a hirt is csak semminek vélni bátorságosnak nem ítélvén Lázár György ur, tölem felizeni Barcsai Ákosnak, én más által megizenem, de magamat is béhivata, tudakozá a hirt magamtól is jobban, én a mit hallottam, megmondottam, menten hivatá az urakat, s nevezett szerént Petki Istvánt, Ebeni Istvánt, Lázár Györgyöt, Barcsai Andrást, kikkel tanácskozá, tetszett, hogy a hadaknak parancsolatjok légyen, készen legyenek, és a szállásokról kiseregeljenek, hogy ha kívánatlik, vigyázatlanságban ne találtassanak. Ez tanácskozást én Lázár urnak megvivén, ő kegyelme vissza izeni, hogy ő kegyelmének a nem tetszik, hogy a hadak felüljenek, hanem csak legyenek készen; visszamenék én, s hát már a Barcsai fejedelem ebédülő sátorát is vonszak le – csudálkozom mi dolog, bémenék, és Lázár ur izenetét megmondám, de válaszom olyan lón, hogy imigy tetszett az uraknak; azonban nagy rezzenéssel hirtelen megindula az egész tábor, melynek tized része sem tudta az indulatnak okát, azon éjjel visszashállánk Décséhez, ott viradánk meg, s másnap ott voltunk, s ott is háltunk, a kik megmaradtunk Barcsai fejedelem mellett; de az ország hadának nagyobb része zsákmánylásnak színe alatt eloszla, kiki hazafelé fordítván lovának száját. Másnapra viradánk, még semmi jó válasz Kemény Jánostól, melyre nézve nem bátorkodhata Barcsai fejedelem; semmi jóra nem reménylhetvén a dolgot, hanem a mellette még megmaradott kevés haddal, s az urakkal és főrendekkel, kik nagyobb részint mellette megmaradtanak vala, megindulánk Fejérvár felé, maga Barcsai fejedelem bészállá a várba, a hadakat Csüged felé a rétekre bészállíták, ebédet evénk, azonban hirt olyant hozának, hogy a Rákóczi fejedelem hadai Nagy-Enyedre szállottanak volna bé, s jönének utánunk, melyet megértvén, Barcsai fejedelem az ország népéből álló hadat elbocsátá házokhoz, maga az maga fizetett hadával, és udvara népével (noha azok közül is sokakat a bokor, a pártolkodó indulat, melyhez már csaknem az egész ország szokott vala, elvont), és némely urakkal együtt, úgymint Bethlen Jánossal, Lázár Györggyel, Tholdalagi Mihálylyal, Barcsai András-sal, Zólyomi Miklóssal megindula Déva felé nagy rezzenéssel. Én is elmenék Lázár György urammal; mert csaknem minden deáki, szolgálai elállának mellőle. Lemenénk azon éjtszaka szin-

tén viradtára Dévára, ott sok tracta volt, Kemény Jánostól válasz jöve, de Rákóczi fejedelem is nyomulton nyomult Barcsai fejedelem után, hivatta Barcsai Ákost tractára, nem mene amaz, hanem Bethlen Jánost elküldé, Rákóczi fejedelem is Dévára küldötte vala Ebeni István; nem egyezhetének öszve, hanem egy reggel az udvarháztól Déván a várba felköltözék Barcsai fejedelem a mellette lévő urakkal. Elbocsátá Barcsai minden fizetett hadát, egy-egy hópénzel megajándékozván őket. Azon napon, mihelyt felindulának a várban, Bethlen János, Tholdalagi Mihály, Barcsai András és Paskó Christóf megindulának a budai vezérhez Szeidi Achmet basához, Barcsai fejedelem megmarada a várban Lázár Györggyel, Barcsai Gáspárral s a megmaradott udvara népével. Mi is megoldók a kereket, s ki imide, s ki amoda ibamus, quo poteramus. Én azon napon Óralja-Boldogfalvára Kendeffi Miklóshoz mentem, egy Fióka László nevű hazájából, Lugosból, vagy Karánsebesből kibujdosott nemes emberrel, ott háltunk, másnap Malomvizre én, s Kendeffi ur Kolczban mene. Barcsai Ákos fejedelem is azon éjtszakán utánok ment a budai vezérhez küldött köve- teinek, a facseti aga megmondván, hogy hijába mennek a fejedelem nélkül. Azt igérte volt Bethlen János Rákóczi fejedelemnek, hogy Barcsai fejedelemtől visszamegyen, amaz várta egy nap, vagy kettőn, s hogy látta, hogy nem megyen, gondol- ván, hogy kimennek az országból a törökök közzé, egynehány zászlóalja katonáit küldi Déva felé, kik kicsin hijja, hogy Barcsai Ákost el nem fogták, a mint hallottam; maga is Rákóczi fejedelem a szászsebesi rétekre lement, s ott állapotott meg táborostól. Én már Malomvizen Kendeffi Gábor úr házánál voltam Daniel István és Péter urakkal, az hová levele jöve Rákóczi fejedelemnek Kendeffi uramékhoz; hogy menjenek hozzája, engedének amazok, és másnap megindulánk, harmad- napján oda menénk a táborra, Kendeffi uramékat a Rákóczi fejedelem asztalához maraszták, mi a szálláson maradánk, mi is evénk, a mit Isten ada, s azalatt Kendeffi uramék is szállásokra jövének; Rákóczi fejedelem délálom alunni lefeküvék, mi is Daniel urakkal annak alkalmatosságával megindulánk hazafelé, és minden bántódás nélkül az én házamhoz menénk Széplakra, az holott már olyan hirem folyt, hogy én is Törökországba mentem Barcsai fejedelemmel; míg én oda alá jártam, egy testvér árva atyámfiái Segesvárra, az hová szoktunk volt az olyan háború időben bátorságosabb megmaradásért menni, bémentek- nek, én is nem sokat mulatván pusztá házamnál, utánnok

menék bé Segesvárra Kemény Simon urammal, hát már Novai Szent Páli János egynehány zászlóalja katonákkal ott vagyon, Bethlen Jánosnak Segesvár körül lévő javait prédálják, a feleségit is benne Segesvárott kényszergetik arra, hogy minden javait előadja prédára, magát is elvigyék rabságra; javainak ugyan jobb részét felpredálták; de magát akkor én tudtomra rabságra nem vitték. Én Kemény Simon urammal Udvarhely városába menék, ott Udvarhelyszéknek gyűlése lön, és Marosvásárhelyre, a hová Rákóczi fejedelem országos gyűlést hirdetett vala, követeket választának a főkapitányuk Kemény Simon uram jelenlétében. Onnét visszajövének Bonyhára, én is, mint egy szolgálja, alkalmaztattam magamat Kemény Simon uramhoz. Volt ilyen tractája Rákóczi fejedelemnek Kemény Jánossal: minthogy ötlet a porta semmiképen nem akarja szenvedni a fejedelemségben, s Barcsai Ákos is bément a törökök közzé, bizonyos conditiok alatt, Rákóczi György promoveálja Kemény Jánost az erdélyi fejedelemségre s ugyan e végért is convocáltatta az Erdély hazafiaiit és státusit Marosvásárhelyre, ugy is volt ez tudva a belső embereknél, s még Kemény Simon uramnál is, azonban maguk tudhatták közelebb volt okait a változásnak; mindazonáltal némely emberek Rákóczi fejedelem mellett lévén, Kemény János nem jóakarói irigyelvén az ő előmenetelét, azonban Rákóczi fejedelem is inkább szeretvén magát másnál, s nem akarván más ember kebelébe eperjet szedni, megváltoztatta elméjét, és maga mellett lévén még bejövételétől fogva az havasalföldi exul vajda Constantinus, avval, és minden gyűlevész hadaival együtt a szászvárosi rétről feljöve Radnótra, s onnét a gyűlés napjára be Marosvásárhelyre maga udvarnépével, és mellette lévő magyarországi mindenféle rendből álló, Erdély javait szomjuhozó, s azt kiméletlen mindenfelé, és személy válogatás nélkül (valakik Barcsai Ákosnak hivei, s alattomban Rákóczi fejedelemnek jóakarói nem voltak) prédáló, szopó emberekkel béméne, sokaknak gondolására ugy, mintha Kemény János választatnék a fejedelemségre. Azonban propositioit kiküldötte, bizonyosan nem tudom, de gondolom Mikes Mihálytól, cancelláriusától, a ki minden ezelőtt eltölt, és ezután következett változásaiban egész életéig mellette volt. Ez dolgok folyási között Kende Gábornak magyarországi nemes embernek, aki Rákóczi fejedelemnek kedves embere, és még ama boldogtalan lengyelországi hadakozásra is tanácsa volt, nem lehet, hogy meg ne irjam cselekedetit; Tholdalagi Mihály az mint fennebb irám Barcsa

Ákossal a budai vezérnél lévén, felesége és minden gyermekei s javai Erdélyben maradtanak, és minthogy, úgy a mint tőle lehetett, és személyét illette volna, olyan szoros ügyben ki nem mehetett hazájából, szép uri hintóját, konyhaszekerét, s szerkes lovait, s egyéb javait kellett volt hagyni, úgy tudom Vajda-Hunyadon, a honnét mindenét Kende Gábor prédálta, és vitte el, nem tartván még ama nagy szent mondást: a ki prédál, elpredáltatik; ismét azt: hogy aki a másét szereti, gyűlöli a magáét. – De meglakolt róla a jámbor annakutánna, a mint az meg lészen írva. Hoc in parenthesi.

Propositioit Rákóczi fejedelemnek elolvastatják Erdélyországnak Marosvásárhelyre gyülekezett rendei, beviszik Rákóczi Györgyöt ujabban a fejedelemségre, megesküsznek néki, Kemény János instructiojára olyan articulus iratik, a rab esztendeig hadra felülni ne tartozzék, vigyáztván ebben caute Kemény János az maga (ez articulus által az hadi expeditioról való) megmaradhatására, s előre ellátván mint prudens ember, hogy esztendő alatt elválík a Rákóczi György fejedelemségének állapotja a porta előtt. Ez gyűlés alatt elpredálák az édes atyámtól maradott ménesemet a magyarországi tolvaj hadak egy Bodrog mellett Zemplin városán felül egy faluban lakó Pap István nevű roszt ember kapitánysága alatt lévő tolvajok.

Elvégződék a gyűlés és Rákóczi György mene Radnótra, onnét Fejérvárra, onnét (minthogy Buda felé kellett vigyáztváni, a holott volt fejedelemségének aemulusa, Barcsai Ákos) Szászvárosra; Dévát, az holott volt ez idők alatt Barcsai Ákosné fejedelemszöny, és Barcsai Gáspár, s Lázár György, obsideáltatta, maga vigyáztott a Vaskapura, a honnét gondolta bójóni a török hadakat Barcsai Ákossal, és a Kajámra. – Várad vára, városa és vidéke, s Biharvármegye mindez idők alatt Barcsai Ákos hűsége alatt volt mindaddig, mig Haller Gáborral az váradi nyughatatlan elméjű, és Rákóczi György inkább, mintsem a Barcsai Ákos fejedelemségét kedvelő emberek a várat feladatták Rákóczi fejedelemnek; melyet nem kevés ideig is tractáltanak, adják-e fel, avagy ne? mert mihelyen Barcsai Ákos Bethlen Jánossal, Tholdalagi Mihálylyal s több feljebb megemlített nevezetes emberekkel Temesvárra érkeztenek, tudván Várad alkalmatosságából állván Erdélynek veszedelme, és nagyrészt megmaradhatása is, s azt is tudván, hogy a praesidium fizetés nélkül csak egy nap is, kiváltképen olyan változásban, nem szolgál, hogy a hűségeit Barcsai Ákoshoz tartsa, hópénzt küldött (a mint hallottam)

nékik Törtsváráról, de csak addig tartott, míg a Rákóczi fejedelem levele s emberei érkeztenek, menten feladták, noha megvöll mondva a török basától, a ki a hópénzt vevőket kísérte, fel ne adják Rákóczi Györgynek a várat, mert soha tovább magyar kéznél nem szenvedik. – De minekelőtte Szászvárosra alá ment volna Rákóczi fejedelem, a marosvásárhelyi gyűlés vége után menten bémene minden hadával Törtsvárhoz, és ott felül a határszélyben, Mihnyó nevű török tette és nevelte havasalföldi vajdával, a ki is török ellen való pártütésben igyekezett, nagy pompásan szemben lettek, vendégeskedtenek, s egymást ajándékozták, egymással confoederáltak, mely dolgok a törököknek értékre esvén, nemsokára kitudták Havasalföldéből, és vajdaság nélkül számkivetésben Magyarországon hala meg. Midőn mindezek ilyenformában folytanak volna, a budai vezér Szeidi Achmet basa végbéli török hadakat felvén, a Vaskapun bėjöve, Barcsai Ákost, és véle lévő magyarokat béhozá, és a Vaskapun belől egy pusztaváros helyénél Rákóczi György hadával megütközék, és azt megveré, nagy könnyen, az ő részéről kevés vérontással s kárával, mivel gondolván Rákóczi György, hogy a török az ő részéről való jobb szárnyát erősíti hadának, a melylyel a Rákóczi György hadának balszárnyának kelletik megütközni, a balszárnyát erősítette inkább meg, a török basa pedig, mint tanult vitéz ember minden hadát, a melyet hirtelen maga mellé vehetett (mivel véletlen lett a Rákóczi György hadára való találása, és ütközésre való menetek, a mint az köztök lévő magyarok annakutána beszélették) egy csoportba, mint egy seregbe verte, és mint egy kőfal úgy jöve a Rákóczi György hadának jobb ugyan, de erőtlenebb szárnyára, melyben én is szintén az első zászló alatt voltam, melylyel minekelőtte megütközött volna, a hátul lévő segélyző seregek jó idején elfutottanak, a mely a több hadaknak szivét, kik elől voltak, nagy részint elvette, s őket is szaladásra indította, s az ellenségnek ismét szivet adott, elég az, hogy a Rákóczi György hadát ott megveré, elszéleszté, a maga hadát harmadnapig megnyugoltatta, úgy indult Rákóczi György kergetésére, maga mellé vevén Barcsai Ákos az Hunyad vármegyebeli fő és nemesembereket, a kiket megkaphatott, a kiket behódoltathatott. Rákóczi György az ütközet után Szászvárosra ment, s azon éjszakán ott hált, onnét másnap ebédre Fejérvárra, háltni Balásfalvára, onnét másnap Radnótra, Radnótról Marosvásárhelyre nyomulván, elszéledett hadaiban, a kiket öszvegyűjthetett, a török is Barcsai Ákossal nyomába

indult; Vásárhelyről Rákóczi György Kolozsvárra ment, a török Marosvásárhelyen felül a Libáncsra szállott, és minthogy látta Rákóczi Györgynek elébb-elébb való menetelét, harczra való meg nem állapodását gondolván, hihető, csak fásasztani akarja a török hadakat, s más az, s hogy ezen dolgok az hideg őszön agitáltattak, melyet érőleg viselt a tél, a Libáncsról visszaszállott a török Barcsai Ákossal, és a két Küküllőkön általkelvén, Balásfalva tájáig együtt jártanak, ott Barcsai Ákos mellette lévő feles uri, fő- és nemes rendekkel, udvara népével, és feles számu török lovas és gyalog hadakkal Szeidi Achmet basától elválván, Szeben városába beszállta, a török basa mellette maradt, török hadakkal azon uton, melyen bé jött volt, Erdélyből kimene. Itt minekelőtte a következő dolgokat megírnám, szükségesnek itélem Haller Gábornak némely dolgait feljegyezni. Haller Gábor váradi főkapitány lévén, a Barcsai Ákos collátiojából, midőn Váradot Rákóczi Györgynek feladta volna, Rákóczi György bėjövetelét kívánta; amaz szót fogadott, és a vaskapui harcz előtt egynehány napokkal érkezett Fejérvárra a fejedelemhez, a kivel szemben lévén, és beszélgetvén, szabadságot impetrált arra, hogy házaihoz mehessen, azalatt a harcz meglőn, és midőn Rákóczi fejedelem Marosvásárhelyre érkezett volna a harcz után, a mint felyebb írámban, hivatta oda Haller Gábort, a ki noha nagy félelemmel, mivel az áruló nevet már ráadták volt régen a Rákóczi fejedelem belső hivei, s hadai, mindazonáltal elment, s onnét ismét Fintaházára maga házához visszabocsátotta, a honnét szintén indulófélben vala, hogy én széplaki házamtól általmenvén Fintaházán Vásárhelyre, s onnét Vécsre akartam menni, elhiva magával, s azon napon estvére menénk Gyalakutára ugyanaz Haller uram házához, az holott másnap mulatánk, de a török tábor felyebb-felyebb nyomulván Vásárhely felé, nem bátorkodánk ott sokat mulatni, – hanem Szent-Demeterre a Gyulaffi Lászlóné, Ballassi Erzsébet asszony ő nsga kastélyában menénk; ezek alatt jöni-menni kezdenek a Barcsai Ákos emberei Haller Gáborhoz, a kik addig járanak hozzája, hogy Bethlen János és gróf Csáki László is, a kik Barcsai Ákossal oda jártanak volt a budai vezérhez, s mind is véle voltak, oda jövének Szent-Demeterre, s azok persvadeálák néki, hogy elmenjen a török táborra Barcsai Ákoshoz; mert különben is elviszik, lévén kedve arra Haller Gábornak, mégis, hogy ne láttassék csak a maga ductusát követni, tanácsot és voxot kérde tőlünk, kik véle együtt ott voltunk Szent-Demeteren, elmenjen-e, vagy ne? Az én voxom

a lón; ő nagysága tudja a fundamento, ezek a fennforgó háboruságok miből oriáltattak, mint folytak, s miképen lehet annak lecsendesíthetése, és hogyha abban áll a szegény hazának megmaradása, hogy az ország, s azzal együtt ő nagysága behódoljon Barcsai Ákoshoz, arra nézve elmenjen, hogyha pedig abban, hogy ne hódoljon, bé ne menjen. Felelete ez lón; néki ugy látszik, s ugy hiszi, hogy az ország a pogánytól azon az uton maradhat meg, ha behódol Barcsai Ákoshoz. Elmenének onnét Bethlen János és Csáki László ebédet evén, Bethlen János Bunra a maga házához, s háza népéhez, s azon útjában Rákóczi fejedelemnek egy katonáját előtalálván, által lötte halálra, Csáki László pedig Fiafalvára a mátkája Huszár Borbála édes anyja házához (mely mátkáját annakutána repudiálá esküvésre ellen, de ezt obiter). Elmenénk mi is Haller Gáborral együtt Szent-Demeterről Gyalakutára vissza, és ő nagysága ott megtelepedvén, én elbucsuzám tőle, s házamhoz tekinték ide Széplakra; másnap Haller Gábor a török táborra ment Barcsai Ákoshoz.

Megértvén Rákóczi fejedelem, hogy a török tábor Barcsai Ákossal, és mellette lévő magyarokkal együtt visszatért volna, a mint felyebb irám, kijő Kolozsvárról minden hadaival, és Mikes Mihályt cancelláriusát, s generálisát kilencz zászlóalj hadakkal, hogy Kolozsvártól fogva által Szebenig a Barcsai Ákoshoz hódoló, avagy hódolni akaró hazafiainak útjokat áltavágja, elküldi; maga Fejérvár felé nyomul, és az egész országra kiir, hogy a húséget hozzá tartsák. Én házamtól Széplakról Segesvárra árva atyámfiához bémenék, s hát oda mind Rákóczi, s mind Barcsai fejedelemnek levelei mentenek, egyik azt írja, hogy a húséget hozzá tartsa meg, a másik azt, hogy hódoljon hozzája; szegény város nem tud mit tenni, csekély elmével azt gondolván, hogy Rákóczi fejedelem szakadatlan continuálta légyen útját Magyarország felé, s tartván egyébaránt is a pogányok nagy erejétől, Barcsai Ákoshoz behódol, követeket küldvén hozzája, többi között Ötves Bartos nevü öreg polgárt. Mi is nemes renden lévő emberek, kik oda voltunk gyülekezve, voltunk nagy vélekedve, mit légyünk cselekedők? Hogy az városban, mely már Rákóczi fejedelem húsége mellől, Barcsai és török húségére állott, üljünk, igen jónak nem ítéltünk, mert tartottunk attól, már követjük a török táboron Barcsai Ákosnál lévén, megparancsoltatik, ha mi nemes emberek várasokban léssen, avagy oda küldjék intés által, avagy ha menni nem akarnak, avagy ha akarnának is, de post seram admonitionen

kötte vigyék. Kimennünk a városból csak kevesen nem bátor-
kodtunk, két fejedelem, s annak magyar hadai széllyel
lévén oszolva, az országban, nem tudtuk melyikre akadunk,
s ugysis törben akadunk; megvallom igazán, mi is vélekedtünk
a várossal, s csaknem az egész országgal, melyik fejedelem
mellé tartsuk a hűséget; mert mindenikhez successive hol
egyszer, hol máskor kötelesek voltunk, tetszék mindazonáltal
végre mindnyájunknak ez: induljunk ki a városból, Isten ő
szent felségét híván segítségül, és ha az ország népében székely,
vagy vármegye zászlóalját találjuk, azokkal együtt menjünk,
a hová azok mennek, hogy így ha törben akadunk is, ne vádol-
tassunk egynehány személy, hogy csak magunktól pártolkodunk,
tanított volt engemet erre, hogy kövessem, nagyobb részint
Kemény János, a ki tatár rabságból, – oktatóván Erdélyben
az változások alatt s közben forgó fiait, azt írta vala egykor,
hogy a fiai vármegyéjektől, avagy székektől el ne szakadjanak
az változásnak idején, hanem együtt cselekedjenek a mit cse-
lekesznek: mert egy személyt, kettőt látott megnótáztatni,
de egy széket, avagy vármegyét nem látott. – Megegyezvén az
ilyenformán való kiinduláson, mint egy tizenöt, vagy tizenhat
lóval kiindulánk egy ebéd után Segesvárról, s azon éjszakán
hálánk a Nagy-Küküllő mellett egy faluban; másnap csudála-
tosan s véletlenül találánk Rákóczi Györgynek a felyebb meg-
írt kilencz zászlóalja Mikes Mihály generálissága alatt lévő
katonákra, a kiktől szenvedénk ugyan holmi háborgattatásokat,
s kártételeket: de nem elszenvédhetetleneket; kiket Darlóczon,
Medgyesen felül helyben találván, vélek együtt megindulánk,
s menénk Medgyesen alól Illéstérre hálni, onnét elébb Nagy-
Selykre; a hová meghozák, hogy Barcsai Ákos egyrészt török
haddal Vizaknán hált az elmúlt éjjel, s azon napon bémegyen
Szebenbe; ebédet evénk Selyken, megindulánk utánok: de
csak a nyomokban kaphatának az előljárók; utunkban hallani
kezdők Szebenben az ágyulövéseket, melyekkel a Barcsai Ákos
Szebenben való introductiojának örömét lötték, elmenénk mi is
csaknem Szebenig, tanácskozván velünk Mikes Mihály, feléget-
tesse-e a Szeben körül lévő majorokat azon éjtszakán, avagy
ne? kinek egy, kinek más tetszvé, ő voxa a lön; Rákóczi
fejedelem hire nélkül nem kell azt cselekedni; mivel azzal,
ha szintén felégetik is az majorokat, az aemulus fejedelmet, és
mellette lévő török hadakat ki nem veszik, sem a város népét
deditora nem veszik; annuálánk mindnyájan a Mikes Mihály
tetszésének, és egy Roszcsür nevü Szebenhez tartozó faluban

bészállánk, ott hálánk; jó hajnalban megindulánk Vizakna felé, és utunkban találánk elől egy néhány törököt, kik a Szebenbe ment török hadaktól elmaradtanak volt Vizaknán, kiket mi, kik Segesvárról kijöttünk volt (legelől jártatván minket Mikes Mihály a több sergek előtt, hihető, hogy megpróbáljon mind bátorságunkban, s mind abban, ha Barcsai Ákos hiveire, avagy törökökre találunk, kikhez inkább, mintsem Rákóczi Györgyhöz hitte, hogy tartjuk hűségünket, belékapunk-e, avagy csak elmegyünk mellettük), elfogdosánk; irigylették ezt a katonák, s maga is Mikes Mihály, hogy nem a fejedelem válogatott vitézei, hanem mi, kiknek pártosok, és árulók volt nevünk, fogtuk el őket, melyet mi látván, s eszünkben vévén, oda adók a törököt a katonáknak: praesentálják ők Rákóczi fejedelemnek, és a mi nyereségünkkel dicsekedjenek ők. Vizaknáig együtt járánk azokkal a seregekkel, s Mikes Mihálylyal, onnét elbocsáta, avagy küldé inkább bennünket, hihető nem akarván bennünket Rákóczi fejedelemmel szemben juttatni, hogy annál jobban praesentálhassák a rab törököt a katonák, s dicsekedhessenek véle. Mi elválván tőlük, minthogy volt egy kis nyereségecskénk a törököktől, egy völgyben Vizaknán innen a Nagy-Küköllő felé kótyavetyét hányánk, és ismét Segesvárra, a honnét kijöttünk vala, és a holott kinek felesége, kinek atyafiai voltak, visszamenénk, a lévén ott a hire, hogy mindenünkből kifosztottanak bennünket, s még életünk is periclitál, minthogy teljességgel nem is volt ez hir semmi nélkül, segélyén az is, hogy a segesvári követeket azonféle katonák, s nevezet szerint egy Bighó György nevü váradi nemes ember, mindenekből kiforgatták Barcsai Ákostól a török táborral vissza Segesvár felé tért utjokban.

Megvívén bizonyosan Mikes Mihály Rákóczi Györgynek Fejérvárra (ugy gondolom) a Barcsai Ákos és török hadak Szebenben való meneteleket, és szorulásokat, maga is megindul minden gyülevész hadaival, de az egész ország népének, mind hadban szolgáló, s mind paraszti rendnek kiir, parancsol, felüljenek, hogy a pártos fejedelmet, és mellette lévő török hadakat Szebenből kivegyék. Szót fogad az ország hada mind nemes és paraszt, öszvegyül sok rendetlen nép, és egy napon Szeben városát azon fizetett nemes, és pór, s minden rendből álló hadaival megkerüli, s Szelindek nevü Szebenhez való faluba bészáll minden hadaival, várván oda az ország hátralévő népét, és havasalföldi Mihnyó nevü vajdát, kiről felyebb emlékeztvén, és a kivel is a töröknek csaknem azon napon mikor Rákóczi Györggyel a Vaskapunál, harcza volt Orosz-Csiknál [Ruszcsub],

s megverte, országából kikergette, számkivetette, helyében más vajdát tett, a ki mintegy hét alatt Havasalföldéből való kiüzetése után Rákóczi Györgyhöz méne Szelindekre, s én is azzal a vajdával mentem oda, megegyezvén véle Bogács és Kőrös között. Helyben lőn Szelindeken egynehány napok alatt Rákóczi György, miglen az ország népét felveheté, kik közül némelyeket úgy mint: bögözi Farkas Ferenczet, és Ugron Istvánt megfogatta, Kővárba küldötte. Zólyomi Miklós is vajdahunyadi várában vonta volt magát, Barcsai Ákoshoz akarván tartani a hűséget: de Rákóczi György holmi kóborló hadakat küldvén Hunyad alá, per deditionem megvették, Zólyomit hozzá Szelindekre felkisérték, kit is rabságra Kővárba küldött, jobb részét javainak Hunyadon fölprédáltatta. – Ez idők forgása alatt Bethlen Jánosné is, Kolozsvári Várad Miklós leányát Borbárát Segesvárról rabságra Kővárba vitette, kik, s többeken is, kiket mind elő nem számlálhatok, mindaddig rabságot szenvedtenek, mig Rákóczi György élt. Szelindeken való létele alatt Haller Gábort (a ki, a mint fennebb irám, már Barcsai Ákoshoz béhódolt volt, és Szebenbe véle együtt bément volt) kihivatja, a ki noha nagy félelemmel, mindazonáltal hitre kijött, mit tractált légyen véle Rákóczi György, nem tudom, azt hallottam, hogy marasztotta, ne menjen vissza Szebenbe Barcsai Ákoshoz, igérvén neki kegyelmét; de nem maradt; hanem visszament békével. Látván Rákóczi György, hogy az ő fejedelemségének aemulussa minden utakat, módokat elkövetett, miképen abban a méltóságban megmaradhasson, ő is nem posthabeálja mindazokat, valamiket elkövethet, mindenféle gyülevész erdélyi, magyarországi nemes, fizetett, fizetetlen (kiknek szabad legények, avagy inkább Gaudi András német officér szerint szabad ördögök vala nevök), sok pórságból álló hadaival megindula Szelindekről, és Szebent, környöskörül lévő falukban telepítvén hadát, obsideálá, maga a főrendekkel és ónodi, s több válogatott seregekkel szálla Sellemberkre, és nem sok napok mulva sánczot vettete, Szebennek Haller nevű töltött bástyája felől; lövetni kezdete, de haszontalanul, mivel semmi kárt a bástyába a lövés többire nem tett, azonban egy napon két izben a szebeni százszok s ott lévő magyarok és törökök kiütvén a városból, a sánczot felverék, ágyuk lövő lyukait béverék, puskaport felégeték. Voltak közbe-közbe mindkét részről ellenkezések és csatázások a város alatt. Nem javalván a sánczot a felyebb megirt helyben, változtaták, és vivék Kis-Torony felől, a honnét (ugy gondolom) három rendbéli sánczot

vetének, a várhoz közelebb való sánczban a fizetett német gyalogok, a középsőben a szabad legények, a leghátulsó sánczban a sok gyülevész kovácsházi sokadalom formájára menő-jövő pórhad; mely sánczokból mindaddig löveté Szebent, míg tavasszal az török Erdélyre, s Rákóczi ellen való jövetelének hire s valósága elvoná onnét. Mindenféleképen próbálá Rákóczi, ha kézhez veheti Szebent tracta által, melyre Barcsai András a Barcsai Ákos egy testvéröcscse, Ugron András és Bedőházi Tamás ki is jöttek vala Szebenből, de semmi haszonra. 1660-ban ostromra készítette a hadát, de annak is csak hírével inkább, mint valóságával akarta ijeszteni a városbélieket. Ez télen így telék el a dolog, de az egész országban szeren szerte voltak nagy kóborlások, dulások, fosztások, mindenféle rendeknek (azoktól megválva, kik Rákóczi György mellett tartották eleitől fogva a hűséget), házoknak felterések, marháinak elhajtások, és a mit meg nem írhatok, mindenféle nyomorgatások. Hallatlan példára írhatom azt: Zabolai Basa Tamásra, és a vejére Osdolai Kun Istvánra lévén régtől fogván nehézsége Rákóczi Györgynek, azok nem merték nyilván megvárni az ő nsga bėjövetelét, hanem Brassóban bémenvén, ott elbujtanak (vélek együtt lévén: ha meg nem csalatkoznám Basa Péter is, a Basa Tamás fia) oly helyre, hogy (a mint értettem) az egész város népét megeskettette Rákóczi György s mégis a gazdája, maga tudja, hamis esküvésével, avagy az esketés előtt való félreállításával megtartotta Basa Tamást és a Kun Istvánt, úgy, hogy rájuk nem találtak, és mindaddig ebben a rejtékben voltak, míg Rákóczi György Szeben alól elment, és a törökökkel megharczolván, megveretett, és megholt; írhatom, hogy az az ember szülte őket e világra: mert ha kezében akadtanak a volna Rákóczi Györgynek, netalán életek fogyott volna el. A szebeni obsidióban maguk a bennvaló emberek azon télen éhséget (amint hallottam) nem igen szenvedtenek, de a lovak sokat, egymás serényét-farkát, fűrészeszkát, zaldok, nyár és több hasonló puha fákat, sőt a mint Vajda-Szent-Iványi Bodoni György urtól hallottam a döggel elholt ludat tollastól, csontostól, bőröstől megették, s még sem lett semmi nyavalyájok; elhihetetlen éhséget szenvedtenek, a mint az obsessusok referálták annakutánok. Azon obsidio alatt se künn, se benn a városban semmi oly nevezetes ember se fegyver, se természet szerént való halál által el nem esett, hanem Barcsai Ákosnak a felesége Déva várába Szalánczi Erzsébet; ez is obsidio alatt; mivel Dévát is obsideáltatta Rákóczi György mindaddig, míg

Szebent, noha annak is semmit nem árthatott, hanem a városát pusztították, s annak alkalmatosságával kóborlották azoknak javait, kik a várban voltak. Sok kibeszélhetetlen kártételekkel, kárvallásokkal, nyomoruságokkal eltelék a tél, eljőve a jó tavasz; megemlitett budai vezér Szeidi Achmet basa a végbéli török hadakat özvegyüjtven, megindul Debreczen és a Hajdúvárosok felé, a debreczenieket megsarczoltatja, az Hajdúvárosokat, mivel a hajduk Rákóczi György mellé Gyulai Ferencz váradi elébb vice-, akkor főkapitány generálissága alatt felültenek : de midőn a török közelített, mind elszéledtenek volt, felégetteti, Váradot Rákóczi György hűsége mellől a Barcsai Ákos és török hűsége visszahódítja, és onnét bizonyos számú nemes és egyébféle rendekből álló embereket maga mellé vevén, az Ér mellé száll, onnét a Szilágyságon jó bé, Pocsai nevű erősségecske volt az Ér mellett, melyet minden háborgatás nélkül posthabealt, eljött mellette; amazok maguk gondolatlanul kiütnek az erősségből, a törököknek egynehány szekereit felverik; megbusul a budai vezér, visszatér minden hadával, és hirtelen való ostrommal, nem gondolván a lapos helylyel, és hadaiban eshető kárral, megveszi Pocsait, a benne lévőket mind levágatja, raboltatja, a várat a föld színével egyenlővé téteti, melyet végben vitetvén, elébbi utját continuálja, és a Karikán Kolozsvár felé bújó, s száll a Nádas pataka mellé. Rákóczi György elhagyván az szebeni obsidiót, maga és minden hada száll Szamosfalvához, várván, mely felé jön a török, melyet midőn megértett volna, hogy a Szilágyságra és karikai utra jött volna, elmégyen Kolozsvár mellett, és száll a kolosmonostori rétekre, a hova mentem én is Kemény Simon urammal; onnét egy csütörtök nap alább a gyalui rétekre jó fűbe szállánk, ebédet evén, lovaink is jóllakának, de nem sokat mulatván ott, azon napon visszaszállánk a Fenes és Lóna között való mezőre. Ez nap ugyanott a táboron megfogatta Rákóczi György Oroszfái Mikó Miklóst, és Váradra küldé fogva.

Másnap, ugymint pénteken helyben voltunk, lovaink csak koplaltanak, rendelt sergekben vártuk a törököt; de az nap el nem jöve, hanem a Rákóczi táborának helyében Szamosfalva mellé szállott, mely török tábornak látására Rákóczi György egynehány zászlóalja katonákkal, s maga udvara népével a kolozsvári hegyekre méne, a zsákmányoló törökökbe belé is kaptanak, azon éjjel helyben is voltunk; szombatra viradánk, sereg vetve hegyeken völgyön eljőve a török, és minden tartózkodás nélkül a sergek az ütközetre jöttek, s

szemünk láttára a sátorokat hátok megett ronták, mintha készen tartották volna a nyereséget. Minthogy úgy is lőn, melyben a törököknek nagy resolutiojok mutatódott ki, hihető, feltette: akár nyerjen ő azon harczon, akár ne, de a sátoroknak, és egyéb minden javaknak ott kell maradni; mi is pedig mindnyájan csak lovaink hátain voltunk, és nem olyan formában, mint a Vaskapunál, hanem úgy rendelte seregeit, hogy a mi hadunkra mindenfelé elég jutott. Megütközénk erős ütközettel, úgy annyira, hogy a kópia ropogás nemkülönben hallatott, mintha sűrű gyalogság lövöldözött volna egymáshoz: de meg is vere a török bennünket, noha nem olyan könnyen juta hozzánk, mint Vaskapunál, – sokan hullottunk mindkét részről, maga is Rákóczi fejedelem halálos sebekbe esék; Gyaluig a futó hadakat üzte a török, onnét megtért, Rákóczi György szekérben ülven, Váradra kiment, ott nem sok idő alatt megholt, és semmit sem mulatván, a testét megindították, vitték Ecsedbe, onnét Sárospatakra, a hol is temették.

Meglőn a török és Rákóczi fejedelem között a harcz, Barcsai Ákos a mellette obsidiot szenvedett erdélyi hazafiaival és törökökkel kiindul Szebenből, és mégyen a budai vezér tábora felé, a ki Fenes és Lóna között lévő mezőn, a harcz helyén, a harczolásnak napján magát és hadát nyugtatta, és onnét bonczidai rétre szállott a Szamos mellé, ott is várta, és lett szemben Barcsai Ákossal, a holott magam is Barcsai Ákost elérvén odamenő utjában, jelen voltam. Felyebb lett volna helye e megirandó dolgot emlékezetben hozni, itt is nem késő, szükséges pedig ez következzet rosz dolgoknak előljáró jeleire: Várad (a mint felyebb irám) a Barcsai Ákos hüsége mellől elállott ottan hamar, hogy ő Töröcsvárából hópénzt küldött volt a praesidiumnak, és Rákóczi György hüségében marada mindaddig, mig azon budai vezér Szeidi Achmet basa utolszor, a Rákóczi György ellen való harczra, és Barcsai Ákost, s mellette lévő törököket, a szebeni obsidio alól való kiszabadításra megindult, a mikor a Hajduvárosok, Debreczen és Várad vidéke felé jött, s akkoron béhódolta ismét Barcsai Ákos részére; de ez az hüségek váradi uraiméknak igen kicsinnyé tartott: mert mihelyen a török távol volt tőlök, Rákóczi György parancsolt nekik, és nem gondolván ők azzal, hogy viceispányok Beldai Márton, s több abban az helyben nem utolsó renden lévő emberek az ő javallásokra, kérésekre és expeditiojokra nézve a törökökkel ... nának, bėjöve a váradi vicekapitány Alpestesi Balog Máthé, egynehány aranyas zászlóalja seregekkel Rákóczi György

mellé, és így mint egy kétfelé osztván magukat, egyik a másik ellen harczolt, a mely s több hasonló csapongási, pártoskodási, s egyenetlensége váradi uraiméknak hozá maguknak, s hazájoknak, s ez haza olyan szép véghelyének utolsó veszedelmét, s pogány kézben való ejtését; mert megegyezvén Szeidi Achmet budai vezér Barcsai Ákossal, és ez ország hadaiban is a mit lehetett felvén, megindulánk Bonczhidától Zsibó felé, rabolván a pogány mindenfelé a keresztyéneket, a hol kaphattanak. Szurdoknál megszállván, egy nap ott mulata a török, ünnepe lévén, s oda meghozá egy váradi ember, hogy Rákóczi György meghalt volna, s Ecsed felé vinnék a testét. Ez hir hallva, nagy öröm indula mind török, s mind sok magyarok között, el is indítának bizonyos számu török hadakat, azokkal együtt magyarokat is, hogy valamiképen a testét hoznák el, de hijában; mert minden akadály nélkül azzal békével érkeztenek Ecsedvárába. Ezalatt a török nyomuldogált ki az Ér mellé; de soha nem tudta egy magyar is (gondolom) hová, s mi végre viszi magával Barcsai Ákost, s a magyarokat. Ali basa, portáról expediáltatott fővezér képét viselő nagy ember, mig Szeidi Erdélyben járt, s a felyebb megirt dolgokat viselte, feles számú Budán és még a tengeren is tul lévő hadakkal Temesvárhoz jő, megírja Szeidi Achmet budai vezérnek, hogy Barcsai Ákost magától el ne hagyja. Szót fogad amaz; de titokban tartja a parancsolatot, volt azért annyi emberség benne: javalja Barcsai Ákosnak, küldje követét Ali basához. Megcselekszi im ez, és Nagy-Bánya vidékéről elküldi Haller Gábort, és Vargyasi Dániel Ferenczet, Udvarhelyszék főkirálybírját, és az ország törvényes táblájának hites assessorát, a kikkel én is elküldtettem, de nem úgy, mint követ, hanem csak látásért, hallásért; Barcsai Ákostól elválásunk után harmad napján (a mint rá emlékezem), menénk egy ebédre Kis-Adorjánba, onnét hálni Váradra, másnap ott mulatánk, és a várbéli praesidiumnak, mely a Rákóczi György halála után, ismét visszaállott vala a Barcsai Ákos hűségére, én általam megfizete Barcsai Ákos nékik. Minthogy pedig a váradiak közül sokan inkább mindenkor Rákóczi György pártján voltak, hanem ha mikor a nagy kételenség elvonta őket attól, s már szerető uroknak holtán kételenek voltak egyfelé tartani a többiekkel a hűséget; de mindnyájan közönségesen, mind vétkesek és vétek nélkül valól féltének a török hadaktól, hallván őket arra felé nyomulni, sőt olyan vélekedésben és hirben is voltak, hogy Haller Gábor törökökkel megyen (noha ez igaz nem volt, mert

volt ugyan egy, vagy két török csausz velünk, de azok csak kalauzok, és mint egy őrzőink voltak Temesvár felé) a végre, hogy Váradot kézhez adja. Váradban soha annakelőtte, sem utána nem voltam, akkor a várának minden bástyáit, czejtházait eljártuk, s elszánakoztam rajta, hogy ha török kézbe lalálna esni, mely bé is teljesedék, mert addig azon utamból én házamhoz nem jöttem, míg megvevé a török, s belé szálla, a mint ide alább meglészen írva.

A dolgot, hogy jó karban hagyván Váradon, megindulánk, – másnapra jutánk Boros-Jenőbe, harmadnapján Lippára, onnét menénk Temesvárra nagy reménységgel, kiváltképen Haller Gábor, hogy a portához való hűségért és mutatott engedelmességért nagy tekintetet, s netalán ajándékot is veszen Ali basától; volt is részszerint biztatása egy zsidóból lett török csausztól: de semmi haszonnal, mert csak egy csauszt is ki nem küldé előnkben, hanem egy temesvári törököt, ki szállásunkra vezessen, a hová bészállván, elegendő jancsárok jövének oltalmunkra; helyben telepedvén, és másod- vagy harmadnap audentiánk lőn Ali basa előtt, elmenénk ki a mezőre, a hol táborban volt fris sátorokban, és derék divánt gyűjtvén, szemben lőn a követekkel, de még csak meg sem kaptányozák, nem hogy bennünket, a kiket biztatott a zsidóból lett csausz, de még a követeket is; hanem kérdvén, miért mentenek a követek, az országnak sok nyavalyáit, romlásit számlálni kezdék, kérvén, mutatná jóakarattját. maga is a szegény Erdélyországhoz, s a porta előtt is törekednék; elhallgatván a követségnek rendét, azt kérdé, hol az adó, hol a summa? (az t. i. melyet a fővezér Boros-Jenő megvételekor Erdélyországra vetett volt), megmondván, hogy semmit abban meg nem hoztanak, hanem inkább azért jöttek, hogy annak leengedése felől törekedjenek: nem sokat hagyván szólani a követeknek, hanem csak elküldék őket nagy sietséggel. – Ily rossz válaszszal járván egyelsőbbben, semmi jót nem reménylhattünk, nem is volt többször szembenlétele való audentiánk Ali basától; hanem egynehány napok mulva megindula Temesvárról, s minket is megindítanak, jó gondviseléssel lévén hozzánk s körülöttünk a jancsárok; megyen Arad felé, de onnét hová, s miért? semmit benne nem tudánk; gondolkodtunk azért így, hogy talám Boros-Jenőt akarja megtekinteni, s onnét megfordul. Eljutánk egész táborostól Aradhoz, megszállánk, s azonban értésünkre esik, hogy Barcsai Ákos is bizonyos számú közép renden lévő fő- és nemes emberekkel, s maga udvara népével ott vagy

az aradi mezőn, de távolkán tőlünk, kinek odajövele így lön: mig mi odajártunk Temesvárra, Barcsai Ákos az erdélyiekkel együtt Szeidi Achmet budai vezértől el nem bocsáttattanak, hanem mindenütt véle jártanak, Várad felé mentenek, de semmi nevezetes kárt ott nem tettek a törökök, a gazdálkodást mindazonáltal megkivánták. Ali basa parancsolatja volt az az budai vezérhez (a mint értetem), hogy Barcsai Ákost maga mellől el ne bocsássa, s azonban hivatta magához Ali basa Barcsai Ákost (de mig mi Temesvárra voltunk, semmit abban nem tudtunk), melyről kérdést vőn ő nagysága a budai vezértől, azt javallotta az, hogy ne Ali basához, hanem menjen bé a portára, im ennek nem tetszvé az, maga tudja micsoda okokra nézve, odajött, a mint felyebb íram. Annakutána értékre esvén Haller Gábornak és Daniel Ferencznek a Barcsai Ákos fejedelem ott létele, megindulának hozzája, de az őrző jancsárok megállítának bennünket, miglen Ali basának értésére adják a dolgot, elmene oda egy jancsár, s megjöve; nem bocsáták el őket, hanem engem küldenek Barcsai Ákoshoz; kit én egy kisdedszerü sátorban vesztég feküve találék, kérdé: hol legyének a követ urak, miért nem mentenek hozzája? Megbeszélém, mint jártanak, kérdé tetszik-e a követeknek, hogy ő odament? mondám nem tetszik, azt javallották volna inkább, ment volna bé a portára. Azalatt, míg így beszélgetnénk, eljöve mintegy tiz, vagy tizenkét csausz Barcsai Ákos után, kik Ali basához felkísérjék. Megindula, én is elmentem egy darabig véle, utamban (minthogy még távolkán volt az Ali basa tábor a Barcsai Ákos szállásától), térék Haller Gábor és Daniel Ferencz szállásokra, megmondám, hogy viszik fel Ali basához Barcsai Ákost. Lóra ülének ők is, s megegyezének véle; és midőn közelítettek volna az Ali basa sátorához, az thihaja sátorába vivék mind Barcsai Ákost, s mind a követeket, onnét egy kevés idő mulva bévivék Ali basához őket, a holott Barcsai Ákost csak magát megkaftányozták, de többet senkit nem; a kivel igen keveset beszélvén Ali basa, elbocsátotta magától, de ugy hogy menten oda az ő sátra mellé jöjjön szállásra minden véle lévőekkel; szót fogad Barcsai Ákos, noha szintén lemenőleg vala az nap, bé is setétedett míg helyben telepedtenek a véle lévők; másnapra viradólag igen jó hajnalban meg akarván indulni Ali basa, tudakoztatta tőle Barcsai Ákos, ő hol járjon? Amaz azt izente, ott járjon, a hol néki tetszik, akár elől, s akár a tábor után. Mentünk mi szegény magyarok egy csoportban, a mint mehettünk, és szállánk meg a török hadakkal együtt

Zaránd mellett, a hová megszállásunk után csak hamar eljőve Szeidi Achmet fenn megemlített budai vezér a maga fizetett igen színes, és vitézi módra termett, s ahozképest is felfegyverkezett kópiás, szarácsias hadával, de már tisztitól exauctoráltatott, és helyében egy Izmael nevű basa tétetett volt budai vezérré. Mene Ali basa sátorához, és minden tartózkodás nélkül szolgálának, hadának egyrészével bé az Ali basa sátorába (nem láttam távolkán lételem és a sűrű emberek mián; hallottam hogy a sátor kertét is letapodták Ali basának), kivel igen keveset beszélvén, ki a sátorból, és akarván menni az új successor budai vezér köszöntésére, egy sáros patakon kellett általmenni, melyen jó új híd vala, és minden szolgálái, sergei azon akartanak általmenni, kiket megriasztván, láttam, hogy minden sáros hely válogatása nélkül csak mentenek utána, s kétfelől a hid mellett a mint mehetett; a többi hada s tábora ez idő alatt Boros-Jenő mellett hevert, s maga is azon napon oda visszament. Mi is másnap jó idején megindulánk mind az Ali basa táborával együtt, és szállánk Jenő mellé. Nekünk magyaroknak közel rendelének tábor helyet az Ali basa sátorához, a hadak közepe táján, hogy akármely felől jöhető ellenség ellen is bátorságban lehessünk; de az is nem volt elég, hanem szorosabb gondviselés alá esénk; mert másod- vagy harmadnapján oda szállásunk után egy csorbadsiaalja jancsárság sátorival együtt oly igen környül vón bennünket szegény magyarokat, hogy még csak (követem légyen irva) szél felé való dolgunkra is, ki nem mehettünk, sem bocsáttattunk közülök egy éjszaka, s másnap egy ideig. A több előszámlált s következő rosz dolgoknak valóságát mutató előljáró jeleknek ez is egyik s majd ugyan kifejezője volt; eszünkben kezdők venni, hogy nem vendégségre akarnak bennünket fogni, hanem egyéb szándékok volt feltéve abban, hogy fejedelmünk s azzal lévő minden rendek rabság alá vettetenek, de mégis bizonytalanok voltunk, mi a czélja a pogányságnak, nem tudtuk egészen: Erdélyre fenekedik-e avagy Váradra? Láttuk, hogy a jancsároknak gyapottat osztogattak ki mindenfelé, s azok készítették abból a kanótot. Osztogattata Ali basa nekünk is magyaroknak egy kevés peszmétet, mivel társzekerünk egy is nem volt, hogy légyen minékünk is. Egy hétig mulatánk Boros-Jenő mellett, a hová Váradí Ibranyi Mihály jöve Váradról tudakozódni, mit értettenek volna Barcsai Akostól mellette lévő elsőbb rendek Várad állapotja felől, avagy micsoda gondolkozással volnának: hová igyekeznek a pogányság? Hihető általlátták, hogy Várad megvételére

igyekeznek a pogányság, és tanuságot adván Barcsai Ákos és Haller Gábor eleiben, mint egy zsákmányos szolga (mivel szolgálainknak zsákmányra szabad volt kijárni, s nem háborgatták a törökök), egy estvefelé elmene a tábortól, és elmene Várad felé, az hová békességben mehetett volt, noha mi azt nem reméltük, hogy bémeheessen. Az mely reggel megindulánk Boros-Jenőtől Várad felé, azon hamar megindult állapotunkban érkezék hajdan Boros-Jenőben, akkoron Váradon lakott Tisza István nevü becsületes ember követségre Ali basához a váradiaktól, a ki Barcsai Ákossal együtt egy szekérben ülven, menénk ... mértföldnyire Boros-Jenőtől Várad felé, a holott Ali basával szemben jutván, instált a váradiak képekben, s nevekkal, hogy ha ő ellenek indulatja volna, tenné le azt, ne háborgatná őket, mivel ők a portához való engedelmességben és hiveségben volnának; de semmi jó válasza nem lévén, sőt arra intette őket, és ő általa a váradiakat, hogy Várad várát adnák fel vér nélkül a hatalmas császárnak. Tére vissza Tisza István Váradra; s mihelyt haza érkezett egész várost, s készítették magukat